

KUML 2024

KUML 2024

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Vindelevskatten

Et dynastisk offer fra folkevandringstiden

AF MADS RAVN & KENT OTTE LAURSEN

Jelling er måske bedst kendt for sine kongelige begravelsespladser og en stor runesten opstillet af Harald Blåtand, hvor han proklamerede, at han 'vandt' Danmark og Norge og gjorde danerne kristne.¹ Men et fund af en bemærkelsesværdig skat fra det 6. århundrede i den lille landsby Vindelev, 8 km nordøst for Jelling, bringer et andet, ældre dynastisk center frem i lyset og former et bredere billede af magten i området. Fundet blev opdaget den 21. december 2020, da Ole Ginnerup Schytz gik en tur med sin nye detektor sammen med sin gamle klassekammerat, Jørgen Antonsen, på sidstnævntes mark i Vindelev. Skatten består i alt af 23 stykker guld, herunder fire romerske medaljoner, 13 brakteater (en enkelt i flere fragmenter), et cirkulært hængesmykke, to klinker med nitter til reparation af brakteaterne og et brakteatfragment med en isiddende klinke samt et skedemundblik. Skattens samlede vægt er 795,6 g (fig. 1; tabel 1).

Fundet stammer fra sen romertid (175-400 e.Kr.) og ældre germansk jernalder (400-550 e.Kr.). Guldstykkernes motiver og runer er unikke og afslører en række hidtil usete ikonografiske elementer inden for denne fundkategori i Europa og cementerer tilstedeværelsen af guden Odin som en vigtig del af datidens religion i Norden. De romerske medaljoner viser forbindelser til et elitært netværk på europæisk plan.

Fundet gav anledning til en udgravning på fundstedet for at fastslå fundets kontekst og sikre eventuelle tilbageværende dele af skatten. Undersøgelsen af skatten er et igangværende samarbejde mellem Nationalmuseet, Konserveringscenter Vejle, Heimdal-archeometry, DTU og Vejlemuseerne, og derfor foreligger delresultater flere steder. Denne artikel giver en foreløbig samlet præsentation af især udgravningernes resultater og en status på fundbearbejdningen samt perspektiver på skattens implikationer for vores forståelse af Danmark i folkevandringstiden, magtens landskab og religionens rolle i den herskende orden.²

Fig. 1. Vindelevskatten (klinken X39 er ikke med på billedet). – Foto: M. Højlund Rasmussen, Vejle Konserveringscenter.

The Vindelev hoard (repair patch X39 is not included in the picture).

X-NR	Type	Vægt i gram	Diameter i cm	IK-NR
X 1	A-brakteat	7,1	3,3	IK 729
X 2	Medaljon	13,1	2,9	
X 3	A-brakteat	20,2	5,3	IK 730
X 4	C-brakteat	15,6	4,4	IK 737
X 5	Medaljon	39,5	5,1	
X 6	Medaljon	16,7	3,6	
X 7	C-brakteat*	6	3,8	IK 731
X 8	Cirkulært hængesmykke	32	7,7	
X 9	A-brakteat	87,2	10,3	IK 732
X 10	A-brakteat	123,7	13,8	IK 733
X 11	C-brakteat	13	4,6	IK 31,2
X 12	Fragment af brakteat	37,2		IK 734
X 13	C-brakteat	16,2	5,2	IK 738
X 14	A-brakteat	54,5	8,2	IK 730
X 15	Medaljon	44,1	5,1	
X16	A-brakteat	6,4	3,4	IK 735
X 17	C-brakteat	91,8	11,8	IK 739
X 18	Skedemundblik	72,6	B=5,6; H=1,9	
X 19	A-brakteat	58,5	8,8	IK 736
X 20	A-brakteat	32,4	11,4	IK 734
X 21	Klinke	1,2		(IK 732)
X 22	Fragment af brakteat med isiddende klinke	5,3		IK 734
X39	Klinke	1,3		
Vægt i alt:		795,6		

*) X 7 klassificeres i IK som en type A-brakteat

Tabel 1. Nummer, type, vægt og diameter på skattens bestanddele. Fragmenter af samme genstand eller samhörørende dele er fremhævet med farve. – Data: Vejle Konserveringscenter / Vejlemuseerne.

Number, type, weight and diameter of the objects contained in the hoard. Fragments of, or items belonging to, the same object are highlighted in the same colour.

Gennemgang af skattefundet

De romerske guldmedaljoner

Den ældste del af fundet indeholder hele fire romerske guldmedaljoner. Medaljoner er tidligere kun fundet enkeltvist i Danmark. Ganske usædvanligt er medaljonerne fundet i sammenhæng med deres nordiske modstykker, guldbrakteater. Kombinationen af disse to typer objekter i en enkelt kontekst er kun set i ét enkelt tidligere tilfælde, nemlig i en stor skat fra Zagórzyn i Polen.³

Den ældste medaljon er et 23,7 karat guldstykke, der vejer 39,5 g. Det er præget i Trier, i det nuværende Tyskland. Medaljonen viser den romerske kejser Konstantin den Store (ca. 305-337 e.Kr.). Bogstaverne er slidte, ligesom bagsiden er det. På bagsiden ses to sejrsgudinder, som holder et skjold mellem sig, hvor der er angivet, at medaljonen er præget i anledning af kejserens fornyelse af sine løfter for 30. gang, altså ved fejringen af begyndelsen af hans 30. embedsperiode ved nytåret 335-336 e.Kr. (fig. 2).

To meget slidte medaljoner, ligeledes præget i Trier, viser kejserne Konstans (337-350 e.Kr.) og Gratian (367-383 e.Kr.). En anden viser Valentinian I (364-375 e.Kr.); den blev præget i Thessaloniki, i nutidens Grækenland i Det Østromerske Rige. Valentinian-medaljonen er 24 karat guld og vejer 44,1 g. På forsiden ser vi et portræt af kejseren. På bagsiden ser vi ham igen, denne gang i sin rolle som øverstbefalende for militæret, iført rustning og en lang kappe.

Fig. 2. Medaljon med portræt af Konstantin den Store udstedt i Trier år 335/336 e.Kr.
a) Forside; b) Bagside. – Foto: M. Højlund Rasmussen, Vejle Konserveringscenter.

Medallion with portrait of Constantine the Great, minted in Trier in AD 335/336.
a) Obverse; b) Reverse.

Fig. 3. Medaljon med portræt af Valentinian I, udstedt i Thessaloniki. a) Forside; b) Bagside – Foto: M. Højlund Rasmussen, Vejle Konserveringscenter.

Medallion with portrait of Valentinian I, minted in Thessaloniki. a) Obverse; b) Reverse.

Ved kejserens fødder sidder en krigsfange med hænderne bundet bag ryggen, der repræsenterer barbarerne overvundet af Det Romerske Imperium (fig. 3).

De to største medaljoner i Vindelevfundet trækker tråde til to af de største europæiske guldskatte fra folkevandringstiden. Constantin-medaljonen har en type-parallel i skatten fra Szilágysomlyó i det nuværende Rumænien, mens Valentinian-medaljonen er præget med det samme stempel på forsiden som en medaljon fra den førnævnte Zagórzyn-skat i Polen. Valentinian-medaljonen fra Vindelev er forsynet med en øsken identisk med eksemplaret fra Zagórzyn, men adskiller sig ved tilføjelsen af en bort dekoreret med en type zigzagmønster, der kendes både fra andre romerske medaljoner uden for Romerriget såvel som nordiske guldbrakteater. Valentinian-medaljonerne fra Vindelev og Zagórzyn må være præget i det samme værksted i Thessaloniki og har forladt Romerriget sammen for derefter at have fået monteret øskener i samme værksted uden for Romerriget, før deres veje skiltes.⁴ XRF-målinger af grundstofsammensætning på borte og øskener viser, at disse dele har en markant lavere lødighed end selve medaljonerne, og det bekræfter formodningen om, at der er tale om senere tilføjelser foretaget af håndværkere uden for Romerriget.⁵

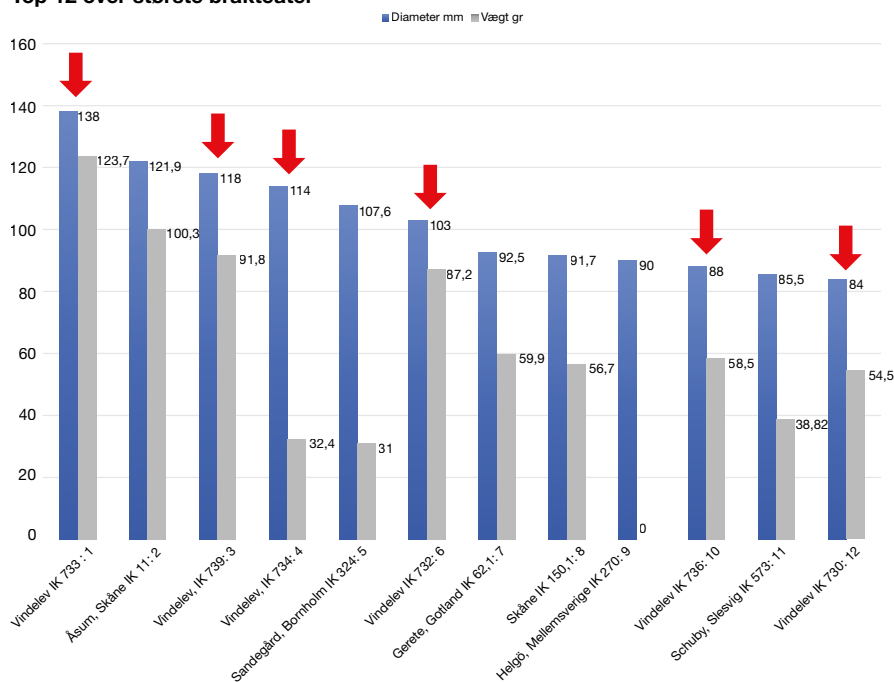
De romerske medaljoner blev brugt som kejserlige gaver til højtstående medlemmer af den romerske elite og som diplomatiske gaver til allierede uden for Romerriget. Ofte nævnt i denne sammenhæng er beskrivelsen i Gregor af

Tours *Frankerkrønike* af en guldmonet med en vægt på et pund, som var givet som en personlig gave fra den byzantinske kejser til frankerkongen Chilperic I (539-584 e.Kr.).⁶ Fundkonteksterne uden for Romerriget tegner et generelt billede af, at medaljonerne her som regel overgik til den kvindelige sfære, hvorfor de ofte tolkes som udtryk for ægteskabsalliancer på eliteniveau.⁷

Brakteaterne

Vindelevskatten indeholder i alt 13 hele brakteater. Skattens særlige position illustreres ikke mindst gennem denne fundgruppe. Hvis man opstiller en top-12 liste over de største nordiske guldbrakteater, så findes halvdelen i Vindelevskatten (tabel 2).⁸ Ud fra en gennemsnitsvægt på mellem 2 og 7 g for en brakteat svarer vægten af de 13 brakteater fra Vindelev til omkring 100 almindelige brakteater.⁹ De usædvanligt store borter har givet god plads til kunstneriske udfoldelser, hvor der ud over geometriske mønstre også ses flere unikke ansigtsmasker og dyrefigurer.

Top 12 over største brakteater

Tabel 2. Søjlediagram med diameter og vægt for de 12 største kendte nordiske guldbrakteater. Seks eksemplarer tilhørende Vindelevskatten er markeret med røde pile. – Data: Morten Axboe / IK og Vejlemuseerne.

Bar chart showing the diameter and weight of the 12 largest known Nordic gold bracteates. Six items belonging to the Vindelev hoard are highlighted with red arrows.

Selvom størrelsen ikke altid er det vigtigste, mener vi, at den exceptionelle størrelse på brakteaterne fra Vindelevskatten, samlet og individuelt, er med til at understrege fundets betydning i forhold til tidligere fund. Samtidigt sætter skatten fundstedet på danmarkskortet i forhold til andre potentielle elitesidenser og centralbebyggelser fra folkevandringstiden som f.eks. Gudme på Fyn, Sorte Muld på Bornholm og Uppåkra i Skåne.

Vindelevskatten indeholder ingen perler eller en pragtfibel, som det ellers er typisk for en gruppe større brakteatfund, der ofte opfattes som samlede smykesæt. Efter alt at dømme er samlingen af hængesmykker i Vindelevskatten også for omfattende til at kunne bæres som en enkelt samlet opsætning. Andre større brakteatfund ses kombineret med mere tilfældige guldgenstande – ringguld, brudguld og sværdskedemundblik. Vindelevskattens sammensætning minder mest om samtidige depoter med mundblik og cirkulære hængesmykker med indfattede sten fra Darum ved Ribe og Sletner, Østfold i Norge.¹⁰ Kombinationen med guldmedaljoner er dog, som nævnt, unik for Vindelevskatten i nordisk sammenhæng.

De nordiske guldbrakteater opdeles normalt på fire typer, A- B-, C- og D-brakteater, hvor kun typerne A og C er repræsenteret i skatten. Brakteaterne fra Vindelev tilhører den ældre del af den nordiske brakteattradition fra det 5. århundrede e.Kr.¹¹

A-brakteaterne

A-brakteaterne, der afbilder buster eller hoveder, øger den samlede mængde af denne type markant, da A-brakteaterne kun udgør en tiendedel af det samlede korpus, men hele otte ud af 13 stykker i Vindelevskatten. Blandt A-brakteaterne ser vi den hidtil største brakteat, X10 (IK 733).¹² Den måler i dens nuværende sammenbukkede form 138 mm i diameter og er dermed 15 mm bredere end den nu næststørste brakteat fra Åsum i Skåne (IK 11). Nærmere undersøgelser viser, at brakteaten faktisk har været endnu bredere. Den er også den tungeste med en vægt på 123,7 g, dvs. 23,4 g tungere end den svenske brakteat.

Ved fundtidspunktet udgjorde brakteat X1 (IK 729) en ny variant af A-motivet, der dog i mellemtiden er blevet fulgt af nye fund fra Himmerland og Fyn: Lundby ved Aalborg (IK 726) og Lumby Torp ved Odense (IK 752). Fælles for denne nye variant er afbildningen af den karakteristiske senromerske konsuldragt, *trabea triumphalis*, en ceremoniel klud, *mappa*, løftet i den ene hånd, mens der i den anden hånd hviler en globus med tre mindre kugler på toppen (fig. 4).

Den simpleste A-brakteat fra Vindelev er X16 (IK 735). Den viser et tilsyneladende løst svævende hoved, uden brystparti eller arme, men til gengæld omgivet af en række abstrakte tegn. Motivet er unikt. Som nærmeste paral-

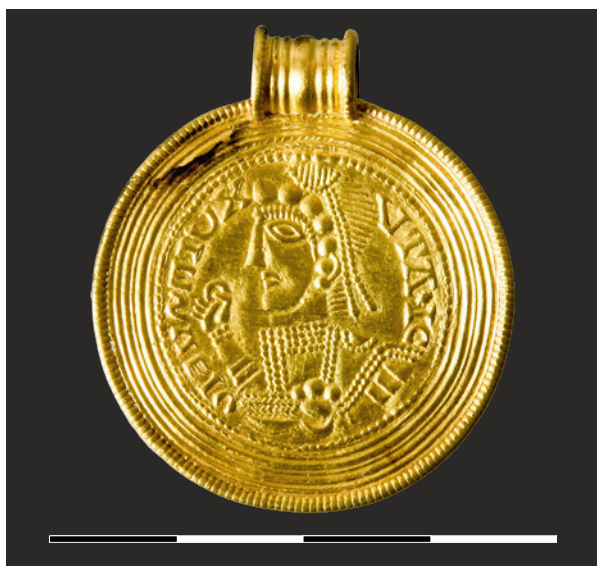

Fig. 4. A-brakteat
X1 (IK 729). – Foto:
Cecilie Odderskov
Saugbjerg, Vejle
Konserveringscenter.
A-bracteate X1 (IK 729).

Fig. 5. Røntgenfoto af tre
samhørende fragmen-
ter af samme brakteat,
X12, X20 og X22 (IK
734), sammenlignet med
afstøbning af centermo-
tivet fra X10 (IK 733)
(forskellig skala). – Foto:
Signe Nygaard, Vejle
Konserveringscenter

X-ray photo of three
fragments of the same
bracteate, X12, X20 and
X22 (IK 734), compared
with a cast of the central
motif on X10 (IK 733)
(different scales).

leller kan man pege på et par fund langs den hollandske og tyske nordsøkyst, fra Wurth Hitzum (IK 76) og Sievern (IK 156).¹³

Brakteaterne X10 og X20 tilhører samme variant af et A-motiv med afbildninger af to mandsbuster side om side, dog uden at være stempelidentiske (fig. 5). Varianten er før kun kendt fra Fyn, med fund vest for Odense ved Elmelund (IK 47,1) og øst for Odense ved Rågelund (IK 680), samt ikke mindst fra den store Broholmskat nær Gudme (IK 47, 2-3). De to brakteater fra Vindelev får dog i størrelse deres fynske slægtninge til at blegne.

Fig. 6. To A-brakteater med buster iført pelsdragt eller rustning? a): X3 (IK 730), med knudering og globus i hænderne. b) X9 (IK 732), med drikkehorn og globus i hænderne. – Foto: Cecilie Odderskov Saugbjerg (beskåret), Vejle Konserveringscenter.

Two A-bracteates showing busts clad possibly in fur or armour. a): X3 (IK 730), with a knotted ring and holding a globe. b): X9 (IK 732), with a drinking horn and holding a globe.

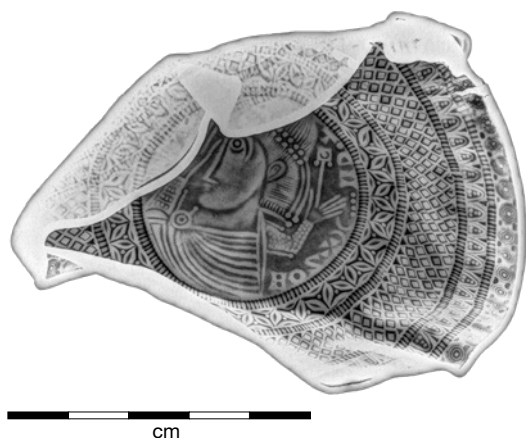

Fig. 7. Røntgenfoto af A-brakteat X19 (IK 736), med scepter i den ene hånd. – Foto: Signe Nygaard, Vejle Konserveringscenter.

X-ray photo of A-bracteate X19 (IK 736), holding a sceptre.

De resterende A-brakteater har mere unikke præg uden direkte sammenlignelige varianter. Unikke træk kan ses på de stempelidentiske X3 og X14 (IK 730), hvor den afbildede person synes iklædt en pelsdragt eller rustning og holder en såkaldt knudering i den ene hånd (fig. 6a). Personen på X9 (IK 732) synes iklædt en lignende dragt og holder et drikkehorn for munden (fig. 6b), et motiv, der også kendes fra et brakteatmotiv fra Scalford og Hoby ved Rotherby i England (IK 635).¹⁴

Karakteristisk for disse præg, inklusive X1, er også, at personen holder en globus i brysthøjde med den anden hånd. Brakteat X19 (IK 736) viser endnu et sjældent motiv med en tilbedende gestus, hvor der i den ene hånd ses et scepter, der ligner en omformet udgave af et romersk felttegn (fig. 7).

C-brakteaterne

Blandt C-brakteaterne, der viser et hoved i profil over et stort firbenet dyr, er X4 (IK 737) særlig interessant, fordi den næsten er identisk med en brakteat, der blev fundet i 1600-tallet på Fyn (IK 58) (fig. 8). Ud over at eksemplaret fra Vindelev er forsynet med en dekorativ bort og har bevaret sin øsken, er det kun små detaljer, der adskiller de to brakteater. De er ikke stempelidentiske, men der er uden tvivl tale om samme guldsmed og samme forlæg. Fyn-brakteaten er forsynet med en runeindskrift, der har spillet en vigtig rolle i forskningshistorien omkring tydningen af C-brakteaternes motiv. Denne indskrift foreligger nu i en ny version, og læsningen fører til debat.

Stempelidentitet findes derimod mellem X11 (IK 31,2) og en brakteat fra et større skattefund gjort ved Bolbro vest for Odense i 1852 (IK 31,1). Vindelevseksemplaret er dog forsynet med en større bort og mere eksklusiv øsken i forhold til det fynske eksemplar (fig. 9).

At de to stempelidentiske brakteater ikke er produceret i samme omgang, antydes af en lille farveforskel i guldets. Måske har de ligefrem været produceret

Fig. 8. To C-brakteater med næsten samme motiv. a) X4 (IK 737) fra Vindelev. – Foto: M. Højlund Rasmussen, Vejle Konserveringscenter. b) Fyn-brakteaten (IK 58) – Foto: Lennart Larsen, Nationalmuseet.

Two C-bracteates with almost identical motifs. a) X4 (IK 737) from Vindelev. b) The Funen bracteate (IK 58).

i forskellige regioner.¹⁵ I et bånd rundt om centermotivet ses en runeindskrift, som har vist sig formentlig at være en forvanskning af den mere læsbare indskrift på X13.¹⁶

Motivet på X13 (IK 738) udgør en ny variant, men er i øvrigt nært beslægtet med X11 i detaljer som det spiralfornede øre, hagekorset foran ansigtet og hestens benstilling. Rundt om figurerne ses en runesekvens, der er læsbar. På borten ses bl.a. en række frontale ansigtsmasker (fig. 10). De nærmeste paralleller til disse ansigter finder man på relieffiblerne af den såkaldte jyske type, dekorerede med tidlig stil I (ca. 450-525 e.Kr.).¹⁷

Den sammenfoldede brakteat X17 (IK 739) er den hidtil tredjestørste kendte brakteat. Takket være en afstøbning af motivet fremstillet af Vejle Konserveringscenter er det muligt at se, hvad det forestiller, på trods af midterfolden (fig. 11). Der er tale om en ny variant over det sædvanlige C-tema. Igen ses et stort ansigt over et firbenet væsen, der uden tvivl forestiller en hest med både tydelig manke og hestehale. Detaljer er en lang udhængende tunge og en tydelig opsats, hvor hornsmykket er placeret på hestens hoved. Som på X4 ses der foran personens ansigt en stor fugl, i modsætning til et hagekors, som indtager denne plads hos X11 og X13. Hestens benstilling er også den samme som på X4. Andre detaljer er en stor hårknude i nakken og et spiraloprullet øre.

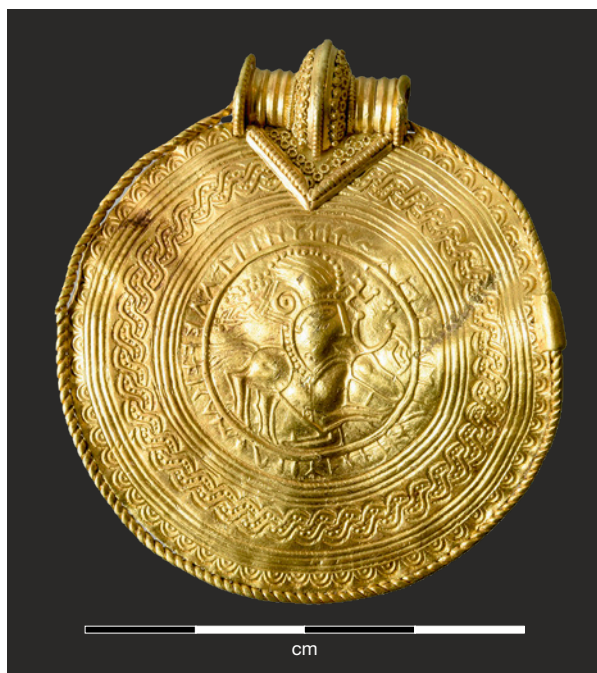

Fig. 9. C-brakteat X11 (IK 31,2). – Foto: Cecilie Odderskov Saugbjerg, Vejle Konserveringscenter.

C-bracteate X11 (IK 31,2).

Den store bort er bl.a. forsynet med to rækker af små frontale ansigtsmasker, der går igen i plastisk version på prydtrekanten.

Et noget usædvanligt motiv ses på X7 (IK 731). Igen ses et stort mandshoved – her forsynet med et svunget overskæg – over et firbenet dyr. Dyret har en lang og tynd hale, og ud af munden rækker det en lang slangetunge med tvedelt spids. Manden er desuden forsynet med en torque i et bånd om halsen. Han er fremstillet med to arme, den ene med hånden på dyret under sig, og i den anden løfter han en mærkværdig genstand (fig. 12).

Det er formentlig et scepter med en figuropstilling som afslutning. Sådanne sceptre med figuropsatser kendes fra senromerske afbildninger af kejsere og konsuler, især på de såkaldte konsulardiptykoner. Opstillingen består af en træliggende gevækst og en menneskelignende helfigur. Figuren har en stor underlæbe eller noget, der kommer ud af munden. I hænderne ses en globus og en krans. Hans to fødder er placeret stående på stavens platform. Han er tilsyneladende iklædt en tunika inderst og yderst et skraveret klæde afsluttet som en fiskehale. Her er det nærliggende at formode en afbildning af et rituelt optrin.

Motivet på X7 er unikt, men ikke uden sammenligning. En meget nær pendant er fundet ved Kristianslund ved Odense (IK 691). Kun detaljerne er forskellige, f.eks. har planten øverst på scepteret forskellige antal grene. De to brakteater er formentlig fremstillet i samme værksted, hvis ikke af samme

Fig. 10. C-brakteat X13 (IK 738). Langs baghovedet ses runeindskriften med den ældste nævnelse af Odin. – Foto: Michael Højlund, Vejle Konservatorcenter.

C-bracteate X13 (IK 738). The runic inscription with the earliest mention of Odin is seen along the back of the head.

Fig. 11. Afstøbning af centralmotiv på C-brakteat X17 (IK 739). – Foto: Signe Nygaard, Vejle Konserveringscenter.

Cast of the central motif on C-bracteate X17 (IK 739).

person. Nære paralleller findes også blandt nogle nordsjællandske C-brakteater, hvor den mindre helfigur dog ikke er placeret på toppen af en stav. På en brakteat fundet ved Esrum Sø (IK 50) holdes helfiguren i det ene ben. Fra Jørnlunde Mark nær Slangerup findes to varianter: en, hvor helfiguren svæver over centralfigurens udstrakte hånd (IK 79), og en, hvor den lille figur er reduceret til et svævende ansigt (IK 78). På en A-brakteat fra Kongsvad Å ved Faxe (IK 101) ses også en lille helfigur foran centralfigurens buste, her med planten holdt i den ene hånd og ikke stående foran figuren.

Fig. 12. C-brakteat X7 (IK 731). – Foto: Cecilie Odderskov Saugbjerg, Vejle Konserveringscenter.

C-bracteate X7 (IK 731).

Fig. 13. Cirkulært hængesmykke X8, med indfatninger. Indlægninger formodes at være glas, men det er ikke teknisk undersøgt endnu. – Foto: Cecilie Odderskov Saugbjerg, Vejle Konserveringscenter.

Circular pendant X8, with settings for inlays. The inlays are presumed to be glass, but this has not yet been examined technically.

Hængesmykke

Ud over medaljoner og brakteater findes der i Vindelevskatten endnu en type hængesmykke (fig. 13). X8 tilhører en gruppe af cirkulære hængesmykker uden det prægede billedmotiv, som er karakteristisk for brakteaterne. I andre detaljer ligner det til forveksling en brakteat med samme type øsken monteret med en prydtrekant på en bort dekoreret med koncentriske felter med geometriske indstemplinger og afsluttet med en kanttråd. Prydtrekanten er dekoreret med filigrancirkler og indfatninger med mørkt glas, ligesom i centeret, hvor den

centrale indfatning dog er tom.¹⁸ Cirkulære hængesmykker med filigranudsmykning og indfatninger kendes fra andre depotfund med brakteater – et enkelt fra Darum i Sydvestjylland og fire, en større og tre mindre, fra Sletner, Østfold i Norge.¹⁹ Både det sydvestjyske og det norske parallelfund udgør større depoter, der begge også, som i Vindelevskatten, hver især indeholder et guldmundblik.

Skedemundblik

Guldmundblikket fra Vindelev tilhører en eksklusiv gruppe bestående af 17 andre medlemmer fra Danmark, Norge og Sverige (fig. 14). De består af en underplade i massivt guld, hvor der på siderne er fastlodet guldblik med dyreornamentik, der igen er kronet med filigran og granulation, mens der langs kanterne er pålodet kraftigere perletråd.²⁰ Ornamentikken består af fire slyngede og sammenflettede dyrekroppe. Øjnene er runde, og hoveddrømme,

Fig. 14. Skedemundblik med sen dyrestil I eller begyndende dyrestil II på. Fundet daterer nedlægnings tidspunktet, da det er den yngste genstand i depotfundet. a) Forside b) Bagside. – Foto: Cecilie Odderskov Saugbjerg, Vejle Konserveringscenter.

Scabbard mouthpiece with animal style I or II decoration. It is the latest item in the hoard and dates from the time of its deposition. a) Front. b) Back.

kæber og krop er ekstremt udtrukne. Karakteren af slyngede bånd understreges yderligere af fraværet af lår og ben. Dyrenes kroppe løber parvist sammen gennem fortsættelser af forskellige kropsdele i et andet individ. På bagsiden danner to af dyrenes kroppe et fletmønster. Om man vil opfatte ornamentikken som en variant af sen stil I (ca. 500-565 e.Kr.) eller måske som et tidligt eksperiment i stil II (ca. 550-625 e.Kr.), er nærmest et spørgsmål om temperament, men daterer den af denne grund nok til første halvdel eller midten af 500-tallet.

Da denne type af mundingsblik aldrig er fundet monteret på skeder, og da nogle af dem er for små til at være til sværdsheder, har det været diskuteret, om der i nogle tilfælde kan være tale om beslag til dolkskeder, hvor tilknytningen til krigeridentiteten eller en eksklusiv maskulin sfære ikke er givet.²¹ Mundblikket fra Vindelevskatten passer dog med en udvendig bredde på 5,9 cm med størrelsen på andre samtidige fund af mundblik fundet monteret på sværdskeder. Det eksklusive håndværk, samt det forhold, at de optræder afmonterede og ofte i depoter med andre prestigegenstande, peger på en vigtig symbolsk værdi. Man kan her tænke på skikken med adoption af 'våbensønner' mellem fyrster i de tidligmiddelalderlige germanske kongeriger, som omtales i forskellige kilder fra især 5. og 6. århundrede e.Kr.²²

Fundets kontekst og deponeringsårsag

Efter den indledende opdagelse af fundet blev der udgravet rundt om depotets fundsted af arkæologer fra Vejlemuseerne takket være en bevilling fra Slots- og Kulturstyrelsen. Da der dukkede en hel del spor efter stolpehuller op, blev der samtidigt foretaget forundersøgelser over et større areal rundt om fundstedet, hvilket indtil videre antyder, at skatten har været deponeret i en typisk landsby fra yngre jernalder (3.-6. århundrede e.Kr.).²³

Ud fra information fra finderne og efterfølgende GPS-opmålinger af markeringer af fundstederne viste det sig, at størstedelen af skatten lå i to tætliggende koncentrationer med knap en meters afstand med brakteaten X10 et par meter nord for denne koncentration. Andre dele var spredt yderligere omkring ved pløjning og harvning af marken (fig. 15).²⁴ Det antyder, at fundet har ligget i overfladen nogle år, inden det blev fundet. Lodsejeren har oplyst, at det først var et par år tilbage, forpagteren begyndte at bruge store landbrugsmaskiner.

Under de to koncentrationer af skatten afslørede vores udgravning spor af en samtidig bosættelse fra det 3.-6. århundrede bestående af langhuse og hegn. Midt i udgravningsfeltet ses et NV-SØ-orienteret treskibet langhus, der ikke er fuldt afgrænset i enderne, men fortsætter uden for feltgrænserne. Husets samlede længde kan derfor ikke fastslås. Huset er placeret på et lokalt højdrag, og den eksponerede placering er formentlig forklaringen på den relativt

Fig. 15. Udgravningsfeltet omkring fundkoncentrationen, med søgegrøfter på markstykket syd herfor. Tolkede huskonstruktioner er fremhævet med grå skygge og tilhørende stolpehuller med rødt. Med gule prikker er markeret guldfund, spredt over marken og med koncentration i langhuset centralt i udgravningsfeltet. X12, X20 og X22 er fragmenter af samme guldrakteat. – Grafik: Kent Otto Laursen, Vejlemuseerne; baggrundskort: Ortofoto, GeoDanmark.

The excavation trench around the find site, with trial trenches extending on to the field south of it. Proposed house structures are highlighted with grey shading, with associated postholes in red. Gold finds are marked with yellow dots, seen scattered over the field and concentrated in the longhouse in the centre of the trench. X12, X20 and X22 are fragments of the same gold bracteate.

dårlige bevaringstilstand af husets væglinjer. Bredden på huset anslås til ca. 6 m. Spændene i sætterne ligger på knap 3 m, og afstanden mellem de fleste sæt er på godt 3 m. Der ses også en større afstand mellem sætterne på næsten 4,5 m, der tolkes som indgangsrummet midt i langhuset. Netop her ses også et svagt indfald i vægforløbet, der måske angiver placeringen af indgangen.²⁵ Huset skiller sig ikke ud fra det typiske billede af et langhus fra yngre romersk og ældre germansk jernalder, hvor breddegenomsnittet ligger på 5 til 6 m.²⁶ På trods af det exceptionelle fund kan man altså ikke tale om en hal eller kultbygning på stedet, hvor guldet er fundet, som den begrænsede udgravning viser indtil nu (fig. 16).

Tre brakteater er fundet uden for dette langhus, spredt ud til hjørnerne af marken langs med pløjeretningen. De to tætliggende hovedkoncentrationer af guldsakten var placeret omtrent midt mellem to stolper i den nordlige række

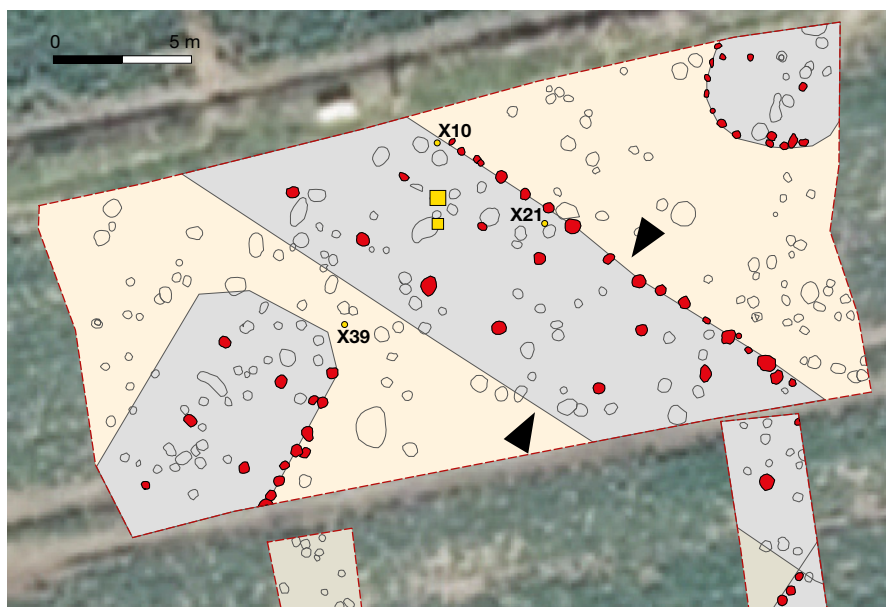

Fig. 16. Udgravningsfeltet omkring fundkoncentrationen. Tolkede huskonstruktioner er fremhævet med grå skygge og tilhørende stolpehuller med rødt. De formodede indgange i det centrale hus er markeret med sorte trekanter. Inde i huset er de to hovedkoncentrationer af depotet fremhævet med gule firkanter. Nord herfor er fundet X10, verdens største guldbrakteat, og vest for koncentrationerne er fundet X21, en klinge af guld til reparation af en brakteat X9. Uden for huset, i jord afgravet over fundkoncentrationen, er fundet klingen X39. – Grafik: Kent Otte Laursen, Vejlemuseerne. Baggrundskort: Ortofoto, GeoDanmark.

The excavation trench around the find site for the hoard. Proposed house structures are highlighted with grey shading, with associated postholes in red. The presumed locations of the entrances to the central house are marked with black triangles. The two main concentrations of finds from the hoard inside the house are marked with yellow squares. X10, the world's largest gold bracteate, lay to the north, while X21, a gold repair patch for bracteate X9, was found to the west of the concentration of finds. Repair patch X39 was found outside the house.

af tagbærende stolper. Den store brakteat X10 er fundet ved den nordlige væglinje et par meter nord herfor. En guldklinke til reparation, X21, der passer til hullerne i brakteaten X9 fra hovedkoncentrationen, er ligeledes fundet ved væglinjen og formentlig transporteret hertil fra hovedkoncentrationen i forbindelse med moderne markarbejde. Efterudgravningens eneste guldfund, guldklinken X39, er fundet lige uden for huset, men stammer fra jord afgravet med gravemaskinen over fundkoncentrationen i forbindelse med udgravningen.

Der blev foretaget syv ^{14}C -dateringer på materiale fra tre forskellige stolpehuller. Dateringen spredt sig over yngre romersk til overgangen ældre/ynge germansk jernalder. De tre yngste dateringer stammer fra tre kornkerner fra samme stolpehul og giver en datering til perioden 534-610 e.Kr. (fig. 17).²⁷

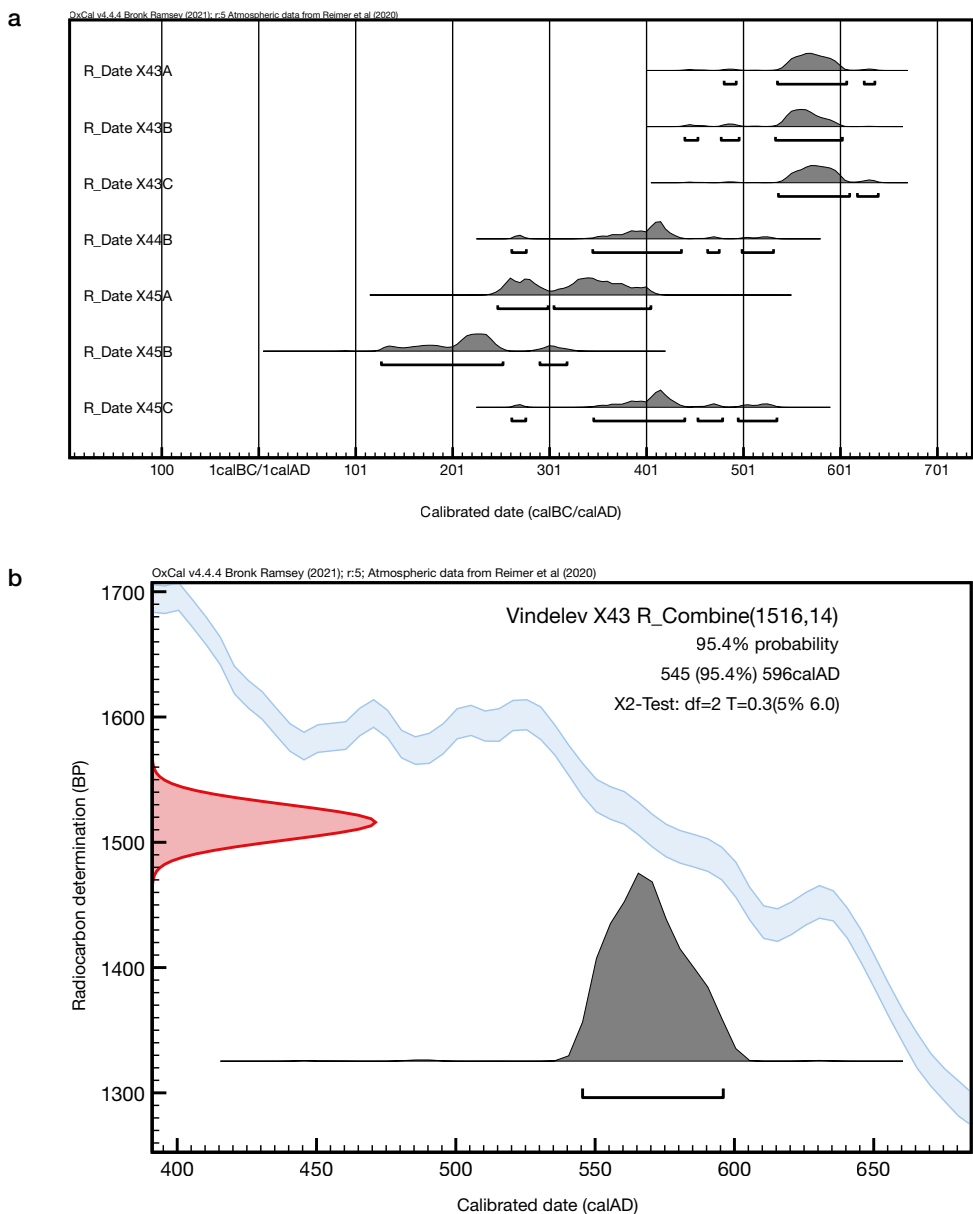

Fig. 17. ^{14}C -dateringer fra hus K1 med koncentrationer af guldfund. a) Samtlige date-ringer fra tagbærende stolper i huset. b) Kombineret datering af de tre yngste prøver fra samme stolpehul ud fra Oxcal *R_Combine*-funktion.

^{14}C dates from house K1 with the concentrations of gold finds. a) All dates from sampled postholes. b) Combined date for the three youngest samples from the same post-hole using Oxcal *R_Combine* function.

Fundforholdene peger på, at skatten sandsynligvis er deponeret inde i et langhus. Selvom alt guldet er fundet i pløjelaget, og intet af det *in situ* i registrerede anlæg, er de to store tætliggende koncentrationer af guld placeret inden for rammerne af dette hus. Spredningen af resten af guldet følger pløjeretningen øst-vest langs med diget nord for fundkoncentrationen, og adskillelsen på knap en meter mellem de to hovedkoncentrationer kan formentlig forklares ved nylig jordbearbejdning. Det er muligt at antage en selvstændig deponeringshændelse for X10, der er fundet ca. 2 m nord for hovedkoncentrationen.

Da X10 er jævngammel med flere af de resterende genstande og er fundet inden for rammerne af samme konstruktion, er der dog ikke nogen særlig anledning til at tro, at de to hændelser har været nævneværdigt adskilt i tid. Vi antager derfor, at den yngste genstand, mundblikket X18, daterer, hvornår det samlede fund tidligst kan være deponeret. Typologisk daterer vi mundblikket til ca. 500-550 e.Kr. Denne datering svarer meget godt til de yngste ¹⁴C-dateringer af langhuset, hvor guldet er fundet.

Guldfund, herunder brakteatskatte, er tidligere blevet fundet begravet ved eller i huse, især på centralpladser som ved Gudme på Fyn, Sorte Muld på Bornholm og Uppåkra i Skåne, men i Jylland også i en mere ydmyg eller almindelig bebyggelse som ved Rugbjerggård ved Aulum.²⁸ Det er dog også kendt, at gulddepoter gerne placeres afsides og nær overgange til eller i marginale vådområder. En opdeling på mere profane værdidepoter på tørt land versus sakrale depoter på vådbund er givetvis en alt for forenklet tolkning.²⁹ Ud fra detaljer i behandlingen af de enkelte genstande finder vi det mest sandsynligt, at fundet i dette tilfælde bør tilskrives en rituel nedlægning, formentlig et kriseritual.

Gulddepoter og krisetider?

Morten Axboe har fremhævet en fundhorisont af gulddepoter i Skandinavien med slutdatering til første halvdel af 6. århundrede, der afspejler en stigende aktivitet i gulddeponeringer, der kan tolkes som en reaktion på hændelser, som i høj grad har påvirket livet i området: Et askestøvsølør fra et vulkanudbrud i år 536 e.Kr., der betød faldende temperaturer, som givetvis har haft indvirkning på høstudbyttet, og udbruddet af Den Justinianske Pest i 541-542 e.Kr., der spredte sig fra Det Østromerske Rige til resten af Europa. Guldhorisonten kan i den forbindelse tolkes som de skandinaviske elitors forsøg på at mildne gudernes vrede ved store og værdifulde ofringer, et kriseritual. Social og politisk uro, koblet med eventuel hungersnød og pestudbrud, kan være en medvirkende årsag til, at de mange depoter aldrig blev hentet igen. Guldhorisonten skal ikke nødvendigvis ses som en meget kortvarig begivenhed, tværtimod kan den have strakt sig over en eller to generationer og ligger i forlængelse af en ældre tradition for deponering af guld, der kendes allerede i 400-tallet. Horisonten

falder på den anden side sammen med ophørstiden for produktionen af guldbrakteater samt afslutningen af ældre germansk jernalder og begyndelsen af yngre germansk jernalder i midten af 6. århundrede.³⁰

De senere års forskning har udvidet og præciseret vores billede af disse naturkatastrofer og deres effekt på miljøet og samfundet. Støvsløret i år 536 e.Kr. er blevet bekræftet som forårsaget af et vulkanudbrud og en markant nedkøling på mellem 2° og 4°. ³¹ Forskningen peger også på, at Europa påvirkes af yderligere tre store vulkanudbrud i 540, 547 og 574 e.Kr. Vulkanudbruddenes effekt kan på den nordlige halvkugle ses i træernes vækstringe som frostska-der og stagnation i væksten. Sommertemperaturer under gennemsnittet kan i nogle beregninger ses helt frem til 570'erne, i andre helt frem til 660'erne e.Kr. Tegn på diskontinuitet i bebyggelser ses tydeligt flere steder i Skandinavien, selvom krisen ser ud til at have ramt nogle regioner hårdere end andre.³²

I området omkring Vindelev kan man pege på den store bebyggelse Grangård Allé ved Jelling, hvor omfattende ¹⁴C-dateringer fra Vejlemuseernes udgravninger viser, at landsbyen blev forladt ca. 530-550 e.Kr.³³ En kombination af de tre yngste ¹⁴C-dateringer fra langhuset i Vindelev, hvor guldet er fundet, ligger i intervallet 545 e.Kr.-596 e.Kr. med en top på kurven omkring 565 e.Kr. (fig. 17b).³⁴ Med det forbehold at huset ikke er helt udgravet, og at udgravning af et større areal og flere ¹⁴C-dateringer står højt på ønskelisten, må vi formode, at huset blev forladt i eller kort efter dette tidsrum. Hvis man følger de foreløbige ¹⁴C-dateringer fra langhuset i Vindelev, er det formentligt ikke vulkanudbruddet i 536 e.Kr., som har givet anledning til deponeringen, men snarere en af de senere hændelser. Deponeringen behøver dog ikke være direkte relateret til hverken pestudbrud eller naturkatastrofer, men kan skyldes en anden social dynamik, f.eks. noget så banalt som et familieoverhoveds naturlige død. Hvorom alting er, må Vindelev dog anses for en af de landsbyer, der overlevede krisen i midten af det 6. århundrede e.Kr. Formentlig findes de yngre faser af landsbyen længere mod nord, tættere på Vindelev Kirke og den endnu eksisterende landsby. På Fyn tyder undersøgelser på, at en storstilet omstrukturering af bebyggelsen med fiksering omkring de historisk kendte landsbyer og ejerlav har fundet sted omkring 600 e.Kr.³⁵ Om samme struktur er gældende i Sydøstjylland, står endnu tilbage at blive fastslået entydigt.

Var guldskatten en ofring?

Vi har nu en nogenlunde idé om nedlægnings tidspunktet for guld- et, der falder i en periode præget af kriser og social uro, der kan være årsagen til forøgede deponeringer af værdigenstande. Det næste spørgsmål er, om vi kan bekræfte, at der er tale om et offerfund. Teoretisk set kan der være tale om værdigenstande, der kun var tænkt som en midlertidig deponering i en krisetid, men som aldrig

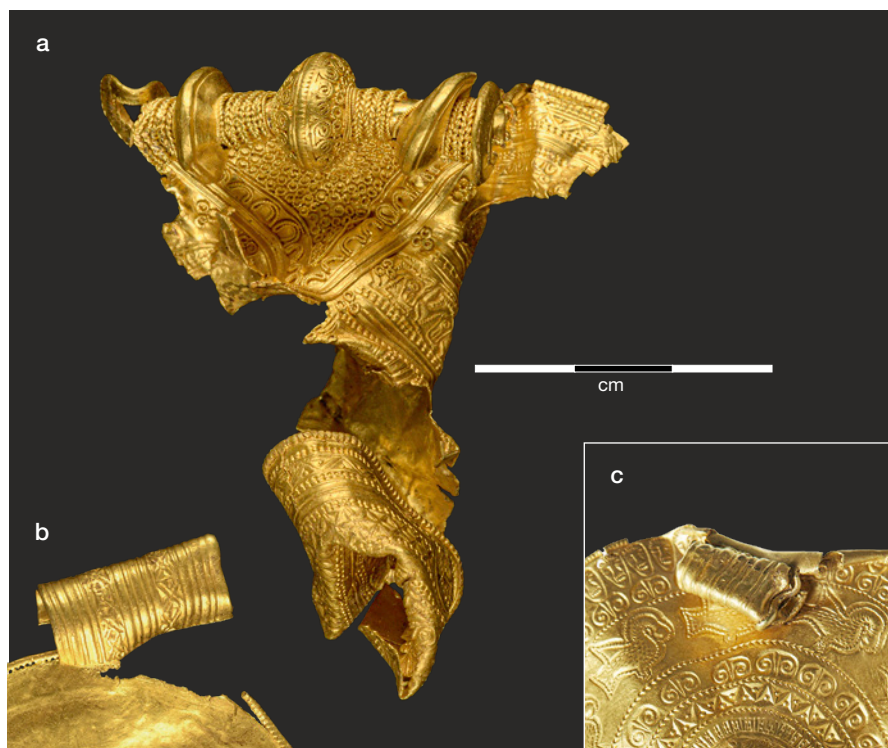

Fig. 18. Manipulerede øskener. a) Fragment X12 (IK 734), med de luxe øskentrør og bortstykke, afrevet og vredet i spiralform – Foto: Michael Højlund, Vejle Konserveringscenter. b) Brakteat X3 set fra bagsiden, med næsten afrevet øsken – Foto: Michael Højlund, Vejle Konserveringscenter. c) Brakteat X14, med øskenen fladtrykt og bukket ind over brakteatskivens forside. – Foto: Nikita Helena Andersen, Nationalmuseet.

Manipulated suspension loops. a) Fragment X12 (IK 734) with tubular deluxe suspension loop and torn-off and spirally twisted piece of border. b) Bracteate X3, rear view, with suspension loop almost torn off. c) Bracteate X14 with flattened suspension loop bent over the front of the bracteate disc.

blev hentet igen. I sådanne tilfælde vil man forvente et deponeringssted, hvor skatten let kunne skaffes til veje igen. Her passer deponeringen i et hus. Man ville så også forvente et hastigt indsamlet og bredt udvalg af værdigenstande, og her peger Vindelevskattens nøje udvalgte genstande snarere i retning af en rituel deponering.³⁶

Mange af genstandene, især medaljonerne og de mindre brakteater, er intakte, uden skader eller buk. Det står i kontrast til især de store brakteater, hvor der ud over gamle reparationsspor ses en del brud og buk og foldninger. Flere af skaderne på de forskellige stykker kan skyldes mødet med store landbrugsmaskiner. Andre skader må dog ses som udtryk for menneskelig manipulering før deponeringen, altså symbolske handlinger, der igen peger mod en rituel deponering.

Fig. 19. Skedemundblik X18 set fra siden, med bagsiden øverst. Her ses der spor efter sammenpresning i form af en bule. – Foto: Michael Højlund, Vejle Konserveringscenter.

Sideview of scabbard mouthpiece X18, with rear uppermost, where evidence of pressure can be seen in the form of a dent.

De tre fragmenter fra samme brakteat, X12, X20 og X22, er givetvis spredt ved harvning og pløjning, og det er muligt, at brakteaten også er sønderdelt ved markarbejde (fig. 5; fig. 15). Den nærmest proptrækkerlignende snoning af stykket med øskenen tyder dog på, at menneskehænder og mindre redskaber har været involveret i første omgang (fig. 18a). Den næsten afrevne øsken på X3 (fig. 18b) og øskenen bukket ind over skiven på X14 (fig. 18c) er andre eksempler. Foldningerne på X19 virker også menneskeskabte (fig. 7), og både her og på X20 er dele af kanten foldet ind, som om man bevidst har villet sløre eller dække ansigterne på menneskefigurerne på midten af skiven. Også trykket på midten af bagsiden på mundblikket X18 kan høre med til denne behandling før nedlæggelsen (fig. 19).

Tydeligst er dog tilfældene, hvor de meget store brakteater er foldet symmetrisk om deres egne akser, hvor man givetvis kan udelukke, at en landbrugsmaskine har været på spil. Det er sket for X17 og for X10, sidstnævnte er endda foldet først på den ene led og herefter delvist foldet på den anden led (fig. 20). Sammenfoldning af brakteater er ikke et ukendt fænomen. I de fleste andre tilfælde er der formentlig tale om praktiske handlinger forud for omsmeltnings, for at brakteaterne skulle kunne passe i smeltediglen.³⁷ Det kan dog ikke komme på tale for de kæmpestore Vindelevbrakteater.

Den mest sigende manipulation af X10 ses langs brakteatens rand. Langs kanten af skiven mangler den sædvanlige randtråd, og øverst oppe, på begge sider af øskenen, ses tydelige symmetriske brudflader i skiven. Der er afskåret knap 1 cm langs hele skivens kant. Øverst på skiven kan man se, at kniven har skåret tværs igennem kæberne til slangehoveder med gabet åbnet mod øskenen, af samme type som stadig ses bevaret på X20 (fig. 21).³⁸

Fig. 20. Symmetrisk sammenfoldede brakteater. a) Brakteat X17. – Foto: Michael Højlund, Vejle Konserveringscenter. b) Brakteat X10 set frontalt på de luxe øskenrør – Foto: Michael Højlund, Vejle Konserveringscenter. c) Brakteat X10 set fra siden af de luxe øskenrør og med centermotiv synligt i midten. – Foto: Signe Nygaard, Vejle Konserveringscenter.

Symmetrically folded bracteates. a) Bracteate X17. b) Bracteate X10 with frontal view of the tubular deluxe suspension loop. c) Bracteate X10 with sideview of the tubular deluxe suspension loop and with central motif visible in the middle.

At ødelægge noget bevidst er en behandling, der ofte ses i rituelle sammenhænge. Den brutale behandling af ældre jernalders moselig er et eksempel på rituel destruktion af mennesker. I yngre romertid træder den bevidste ødelæggelse tydeligt frem i behandlingen af våbenudstyr i bl.a. Illerup. Man kan her og andre steder se flere store våbendeponeringer fra 3.-5. århundrede, hvor talrige våben og personligt udstyr er blevet fundet bøjet, skilt ad, sønderhakked og brudt med vilje før nedlægningen. Skikken er dog ikke begrænset til våbenofferfundene på våd bund, men lignende behandling ses også på våbenudstyr i samtidige grave. Depoter af forsætligt ødelagte lanse- og spydspidser er også fundet på centralpladser som Uppåkra og Sorte Muld.³⁹

Bevæggrunden for en rituel destruktion kan være ønsket om at kontrollere afvigende, urene eller farlige kræfter. Genstandene kan have været opfattet som en forlængelse af deres ejere, som besjælede eller som aktive agenter i sig selv, som det har været nødvendigt at dræbe symbolsk, som en form for sympatisk magi, før nedlæggelsen. En vigtig funktion af de omfattende destruktions, som afspejles i de store våbenofringer, må tænkes at være afløb for stress efter en overstået krise. En anden bevæggrund for rituel ødelæggelse er forestillingen om eksistensen af 'Den Anden Verden', der er et spejl- eller vrangbillede på den dennesidige verden, hvor det, man ødelægger, bliver helt og samlet igen i det hinsides.⁴⁰

Brakteaterne som gruppe er et eksempel på, at selvom den rituelle destruktion af genstande nok træder tydeligst frem i omgangen med våbenudstyr, ses skikken også i den civile sfære. Den nærmeste parallel til behandlingen

Fig. 21. Brud og afskæringer ved randen af X10. a) Vertikale brud på begge sider af øskenrør og prydtrekant, hvor ca. 1 cm af randen er brækket af, markeret med blå streger og pile. Bemærk de åbne kæber af et slangehoved i højre side, der gaber over tre filigrancirkler. I venstre side ses afskæringen langs randen, angivet med rød streg og pile. b) Detalje set ved øskenrørets åbning: Under afskæringen ses den nederste halvdel af slangekroppen langs randen: dele af underkæbe og segmenter af hoved og krop, opdelt med dobbelte konturstreger og dekoreret med indstemplede halvcirkler. – Foto: Nikita Helena Andersen, Nationalmuseet.

Fractures and cuts at the edge of X10. a) Vertical fractures on both sides of the tubular suspension loop and ornamental triangle, where c. 1 cm of the border has been detached, marked with blue lines and arrows. Note the open jaws of a serpent's head on the right, gaping over three filigree circlets. On the left, the cut along the edge can be seen, indicated by a red line and arrows. b) Detail at the opening of the tubular suspension loop: Below the cut, the lower half of the serpent's body is visible along the edge: parts of the lower jaw and segments of the head and body, divided by double contour lines and decorated with stamped semicircles.

af Vindelevbrakteaterne findes i det store depotfund fra Söderby i Uppland, Sverige. En brakteat med en større bort var først blevet ødelagt med 'graffiti' af stik og ridser på forsiden. Derefter fik den øskenen revet af, og afslutningsvis blev skiven foldet sammen.⁴¹

Brakteater er som bekendt fundet både på datidens marginaljorde eller vådbund og på bopladser eller tørbund. Men ligesom spor af rituel destruktion på våben optræder både i moser, grave og på bopladser, synes opdelingen af brakteaternes kontekster ikke afgørende for, om et depot skal tolkes som rituelt. Snarere er det behandlingen af genstandene op til deponeringen, der er vigtig at have for øje. Söderby-depotet er således fundet i et engområde, mens Vindelevdepotet stammer fra tør bund.

Vindelevskatten er hverken deponeret i en hal eller et tempel, men i et tilsyneladende typisk langhus. Det forhold peger mest på en privat ceremoni. I den nordiske førkristne religion synes husholdningens private ritualer først og fremmest at have været ledet af det kvindelige familieoverhoved. Et eksempel på et kriseritual i forbindelse med en hungersnød i Grønland omtales i Erik den Rødes saga. Her ledes ceremonien, der afholdes på gården hos bygdens storbonde, af en tilkaldt kvindelig rituel specialist, en vølv.⁴²

Den usædvanlige sammensætning af værdifulde og symboladede genstande i Vindelevskatten, det forhold, at skatten repræsenterer en lang akkumulerings-tid på nedlægningsstidspunktet, og ikke mindst den rituelle destruktion, understreger værdien af den handling, som deponeringen udgør. Der er formentlig tale om personlige ejendele fra en snæver kreds, der har gået i arv gennem den samme slægt i generationer, og som givetvis repræsenterer egnens ledere – et dynasti. En mere kollektiv ansamling, hvor en større kreds af personer har bidraget, kan dog også komme på tale for et depot af denne størrelse.⁴³

Forudsat at nedlægningen er samtidig med den yngste ¹⁴C-datering af huset, kan der være tale om en afsluttende rituel handling, der markerer fraflytningen af huset eller endda omstruktureringen af hele bebyggelsen, måske som reaktion på og kulmination af krisetiden i midten af det 6. århundrede. I et større perspektiv kan deponeringen i så fald ses som markeringen af samfundets omorganisering på tærsklen til yngre germansk jernalder, der lagde grunden til den senere vikingetid.⁴⁴

Det er måske mindre vigtigt, om det kan afgøres, om det var husets frue eller herre, der ledede denne ceremoni. Høvdinge og konger synes i den førkristne periode at have stået i spidsen for vigtige officielle ritualer.⁴⁵ Gravfund peger på, at brakteaterne har været kvinders ejendele.⁴⁶ Mændene dominerer dog billedfladen og bruger også, som vi skal se, brakteaterne til at iscenesætte sig gennem runeindskrifterne på dem.

Runer, brakteater og Odin

Ud over den store værdi, som guldsbatten har repræsenteret i sin samtid, det billede, den antyder af magtkoncentration i det sydøstjyske landskab og længere ud i Europa, samt de vigtige rituelle og samfundsmæssige aspekter, som dens deponering afspejler, har dens billeder og sproglig information gennem runerne vist sig at være af høj videnskabelig værdi.

Tolkningen af runesekvenserne på brakteaterne fra Vindelev indskrifter sig i en lang debat om guden Odins historie, og om hvorvidt brakteaternes billeder forestiller denne gud. Odins navn er kendt i varianter på mange germanske sprog fra den tidlige middelalder og frem. Tacitus angiver i *Germania* fra 98 e.Kr., at germanerne især dyrkede Mercurius, den romerske betegnelse, der dækker over Odin. Formentlig har han været bredt dyrket blandt mange germanske stammer som minimum siden vores tidsregnings begyndelse. Religionshistorikeren Jens Peter Schødt finder det sandsynligt, at Odin, eller i det mindste en guddom af samme type eller funktion, går helt tilbage til en fællesindoeuropæisk forestillingsverden, men at forestillingerne givetvis har udviklet sig over tid.⁴⁷

Flere forskere har igennem tiden fremsat hypoteser om mulige oprindelsessteder og spredning af dyrkelsen af Odin. Som oftest regnes bevægelsen fra syd mod nord til Skandinavien, hvor ankomsten af hans kult, eller i det mindste vigtige og karakteristiske dele af den, typisk sættes til folkevandringstiden med henvisning til netop billederne på de nordiske guldbakteater.⁴⁸

Traditionen for at tolke brakteaternes figurer som billeder af nordiske guder, hvor især Odin er et populært bud, rækker langt tilbage i forskningshistorien.⁴⁹ Nogle forskere har kritiseret identifikationen af Odin på brakteaterne – eller forholdt sig skeptisk til, at der overhovedet er tale om gudebilleder.⁵⁰ Skåret ind til benet handler kontroversen om, hvorvidt der på billederne findes træk, der er specifikke nok til med sikkerhed at identificere den afbildede figur som netop Odin.

En bekræftelse af Odin-tolkningen ville i princippet kunne findes i runeindskrifterne på brakteaterne. Her er billedet dog ikke entydigt. Man har indtil for nylig ikke kunnet fremvise en enkelt direkte nævnelse af gudens navn på brakteaterne. Det tætteste, man er kommet, er et navn på Fyn-brakteaten (IK 58), som er blevet læst som Houaz, tolket som en urnordisk forgænger til et af Odins omkring 200 tilnavne, "Den høje", der kendes fra middelalderens kilder.⁵¹ I den nye læsning af den tilsvarende runesekvens på X4 fra Vindelevsbatten, der som nævnt er en næsten identisk pendant til Fyn-brakteaten, læser Lisbeth Imer og Krister Vasshus midt i ordet dog en "R"-rune og ikke et "U". Dermed støtter de op om en anden etableret læsning af navnet som Horaz, "Den kære", som ikke er et kendt tilnavn for Odin.⁵²

Mens koblingen mellem Odin og C-brakteatmotivet således svækkes, eller fortsat er kontroversiel, bringes Odin dog stærkt tilbage på banen ved tydningen af runerne på brakteaten X13 fra Vindelevskatten. Her ses der ifølge Imer og Vasshus en utvetydig direkte benævnelse af Odin, tilmed den ældste kendte bevarede indskrift med navnet på denne centrale gud overhovedet. Men heller ikke denne indskrift kan uden tvang siges at benævne figuren på brakteaten. Ifølge Imer og Vasshus refereres der til en person nævnt andetsteds i teksten, nemlig Jagaz, der karakteriseres som "Han, som er/der er Odins mand". Odins navn står med andre ord i genitiv og er ikke sætningens subjekt. De tolker derfor figuren på brakteaten som en konge eller høvding ved navn Jagaz, der angives som "Odins mand".⁵³

Med andre ord bekræfter teksten ikke, at brakteaternes C-motiv forestiller Odin, men kun at Odin var en del af den religiøse forestillingsverden i Nordens folkevandringstid, hvilket er overordentligt vigtigt i sig selv. Man kan dog ikke – som Imer og Vasshus heller ikke påstår – datere, hvornår troen på guden Odin først er opstået, eller hvornår den er ankommet til Skandinavien. Indskriftens store betydning ligger i, at vigtige aspekter af troen på Odin, som kun er kendt fra senere kildetekster fra andre regioner, allerede har været til stede i folkevandringstidens Skandinavien, nemlig forestillingerne om familiære forhold mellem mennesker og Odin.

“Han er Odins mand” – religion og magt

Men hvad vil det sige at være Odins mand? Imer og Vasshus foreslår, at Jagaz gennem motiv og tekst fremstiller sig selv som "a prince with divine ancestors".⁵⁴ At Odin er stamfader til diverse kongeslægter, er en forestilling, der kendes fra både angelsaksiske genealogier og skandinavisk sagnhistorie.⁵⁵ En række historikere har peget på, at der blandt de forskellige germanske kongedømmer, der opstod i kølvandet på Romerrigets fald, findes en udbredt forestilling om aristokratiets afstamning fra guderne, heriblandt ofte Odin. Forestillingen anses for at have været central i dannelsen af nye større stammeforbund og opbygningen af en fælles identitet, hvor afstammingsmyten har udgjort en traditionskerne, der fungerede som et religiøst legitimerende samlingspunkt.⁵⁶

Et andet aspekt af denne relation mellem Odin og krigeraristokratiet afspejles formentlig i senere sagaer, hvor konger og helte ses at have et særligt forhold til Odin. Odin optræder som deres hjælper, forsyner dem med viden, råd og våben og kræver på den anden side af sine udvalgte helte, at de vier deres slagte fjender til ham eller sender ham menneskeofre.⁵⁷ Disse fortællinger kan afspejle indvielser af unge mænd, krigere og konger til særlige forbund

eller embeder, hvor tilknytningen til Odin spillede en væsentlig rolle.⁵⁸ I flere sagaer optræder Odin inkognito som heltens fosterfader, hvilket også kan ses afspejlet i den islandske høvding, forfatter og skjald Snorri Sturlusons beskrivelse af forholdet mellem Odin og hans krigere i Valhal, einherjerne, som hans *óskasynir*, adoptivsønner eller ordret "ønskesønner".⁵⁹ Dette tanke-gods kan ses som en parallel til forholdet mellem konge og hird (*comitatus*) og til skikken med at adoptere våbensønner i den tidlige middelalders aristokratiske miljø.⁶⁰ Jagaz kan således være en Odins mand på mange måder, måske fordi han hævdes at nedstamme fra denne gud, fordi han er indviet til ham i et kultisk forbund, eller i kraft af sit embede som konge anser sig som en adoptivsøn til gudernes konge, eller måske fordi han tænkes at indgå i dødsgudens hird i det hinsides.

Det videnskabelige perspektiv i den nye runetekst er således ikke kun af sproghistorisk og arkæologisk interesse, men også af religionshistorisk interesse. Vigtige dele af forestillingerne om Odin, der bedst kendes fra langt senere kilder, nemlig myten om Valhal, ses nu at være til stede på et tidligere tidspunkt.⁶¹ Teksten bekræfter også en udbredt formodning, som længe har cirkuleret blandt religionshistorikere, arkæologer og historikere, om den centrale rolle, som Odin spillede i folkevandringstidens samfund. Stednavneforskeren Kristian Halds konklusion fra 1963 om udbredelsen af stednavne knyttet til Odin i Danmark, opsummerer meget godt dette billede, der især synes at være gældende for Sydsandinavien:

... a single god, Odin, played a completely dominant role in the public cult. It was Odin who was worshipped in the *vi* and the temples, while the old divinities of fertility, worshipped by the ordinary farming population, had to be content with primitive cult-places out in woods and groves. Such concentration on the cult of a single god is unparalleled in the other Scandinavian countries. This predominance must be closely related to the social structure of Denmark in the Migration Age and succeeding centuries, a period in which we may conceive a concentration of political power and intellectual culture amongst the aristocratic families of the chieftains. In this connexion it is worth noting that amongst the West Germanic peoples who lived nearest the Danes in the Migration Age, i.e., the Angles and the Saxons, the Odinic faith was also dominant, at least amongst the aristocracy. Woden figures as the progenitor of all the Anglo-Saxon royal houses, with the sole exception of the dynasty of Essex.⁶²

Ovenstående citat illustrerer langt hen ad vejen et forskningsstandpunkt, der længe har været udbredt blandt skandinaviske arkæologer.⁶³

At det ikke er gudernes konge selv, men ifølge Imer og Vasshus en af hans aristokratiske dyrkere, der optræder på det udbredte C-brakteatmotiv, er både et vigtigt bidrag til brakteatforskningen snævert set og et vigtigt bidrag til den bredere samfundsforståelse af perioden. Læsningen af runerne styrker den lejr, der ikke mener, at brakteaternes billedflader er fyldt med guder, men vil nok ikke uden videre blive accepteret i den anden lejr, der foretrækker at se guder på billederne. Debatten vil nok bølge frem og tilbage et stykke tid endnu. Læsningen af runerne slår dog på den anden side fast, at dyrkelsen af Odin, lige meget om han er afbildet på brakteaterne eller ej, fortsat må regnes som et centralt aspekt af magtens sociale dynamik i folkevandringstidens Sydsandinavien.

Selvom de nye runefund på Vindelevbrakteaterne altså sætter spørgsmål ved formodningen om, at det er Odin, vi ser på brakteaterne, cementerer fundet den overordnede forståelse af vigtigheden af Odinkulten i Norden, flere hundrede år før oplysninger om den nordiske førkristne religion blev nedfældet på pergament.

Sammenfatning

Udgravningerne i Vindelev har med al sandsynlighed afsløret deponeringsstedet for den detektorfundne guldskat. Deponeringen er sket i tør jord og inden for rammerne af et langhus. Udgravningens udstrækning er begrænset, men afslører ikke desto mindre et tilsyneladende typisk langhus indenfor en ligeledes typisk bebyggelse. Det nærmeste parallelfund er et brakteatdepot fra et langhus ved Rugbjerg i Vestjylland. Husets og bebyggelsens tilsyneladende ordinære karakter står i kontrast til det på mange måder ekstraordinære depot, der udgør det størst kendte brakteatdepot målt på vægten, og som indeholder seks ud af 12 af de største kendte brakteater i Skandinavien. For første gang er brakteaterne fundet sammen med romerske guldmedaljoner.

Guldmedaljonerne viser hen til et vidtrækkende europæisk elitenetværk og forbindes med to af de største kendte gulddepoter uden for Romerriget. Den interne kronologi i skatten, der strækker sig over to århundreder, tolker vi således, at genstandene har været prestigefyldte arvestykker. De exceptionelle genstande viser hen til samfundets øverste niveau. Vi tolker skatten som udtryk for en længerevarende tilstedeværelse af magtfulde personer i Vindelev, et dynasti. Ud fra motivligheder og stempelidentiteter på brakteaterne træder forskellige forbindelser til andre egne af landet frem. Især er en forbindelse i kraft af brakteaternes ligheder til elitecentre i Odense og Gudme interessante som udtryk for kontakter mellem regionale eliter på Fyn og i Sydjylland.

Særtrækkene ved især A-brakteaterne tyder på, at der i Vindelev eller omegn har eksisteret et tidligt innovationscenter for brakteatikonografien med

håndværkere, der har været lige så kreative og tidligt på færde som på Fyn. De nye varianter med tvillingemotivet, der ofte fremhæves som et af de ældste motiver, kan med god ret endda udfordre idéen om, at motivet skulle være født på Fyn. Om man nogensinde ville kunne pege på et enkelt område, hvor brakteaterne er opstået, er dog nok tvivlsomt.

Flere af genstandene viser tegn på rituel destruktion, flere er bukkede, et fragment er snoet rundt i en spiralform, og et par af de store brakteater er foldede symmetrisk om deres akser. Mest sigende er manipulationen af den størst kendte brakteat, X10. Før sammenfoldningen har man skåret 1 cm af hele randen på langs af en dekoration med en tohovedet slangefigur, hvor snittet er ført gennem kæberne på dyret. Vi tolker derfor nedlægningen af skatten som en sakral handling.

Tidspunktet for deponeringen – der kan fastsættes ud fra skedemundblikket som den typologisk yngste genstand og ¹⁴C-dateringer af huset til sidste halvdel af 6. århundrede – falder i overgangstiden mellem ældre og yngre germansk jernalder, en periode præget af naturkatastrofer, epidemier og klimaforandringer. Periodens samfundsændringer træder bl.a. frem gennem en omorganisering af bebyggelsen omkring 600 e.Kr. Vi foreslår, at nedlæggelsen af Vindelevskatten har fundet sted som led i et kriseritual. Deponeringen inde i et hus tyder på et ritual af en mere eller mindre privat karakter. Ritualen kan være foretaget i forbindelse med fraflytningen, hvor bebyggelsen blev omorganiseret. Nedlægningen har formentlig samtidig markeret enden på det dynasti, der længe regerede området omkring Vindelev.

Runerne på brakteaterne spiller ind med vigtig ny viden i debatten om betydningen af brakteaternes motiver. På X13 henvises der for første gang på skrift til guden Odin. Tekstsammenhængen viser dog hen til en anden navngivet person, Jagaz, der karakteriseres som "Odins mand". Hvis man vil identificere den afbildede figur med en af de omtalte personer i runeteksten, er det derfor sandsynligvis Jagaz, der må forstås som en jordisk høvding eller konge, som vi ser. Det vigtige fra et religionshistorisk perspektiv – ud over at cementere eksistensen af Odin allerede i Nordens folkevandringstid – er implikationerne af tilhørsforholdet mellem Odin og Jagaz, der formentlig illustrerer senere kendte koncepter som elitens propaganda om guddommelig afstamning og forestillinger om Valhal.

Afslutning – fra Vindelev til Jelling?

Udgravningerne i Vindelev er, som tidligere understreget, foreløbigt for begrænsede til at kunne sige noget entydigt om bebyggelsens karakter. Ud fra det exceptionelle fund må tolkningen dog være, at der her residerede en lokal

hersker. Hvor store territorier man skal regne med i folkevandringstiden, hvor politisk centraliserede eller hvor autonome de har været, og hvornår Danmark samles i fælles politisk enhed, har dog været heftigt debatteret.

I de skriftlige kilder er det især stammenavnene jyder og danere, der er relevante for spørgsmålet, om hvor Vindelev skal placeres i historien om Danmarks opståen og landets tidligste kongedømmer. Jyderne angives af Beda Venerabilis (ca. 672-735 e.Kr.) som den nordligste af de stammer, der, sammen med anglerne og saxerne, bosatte sig i England fra ca. 449 e.Kr.⁶⁴ At mange folk vitterligt flyttede sig fra den østlige til den vestlige side af Nordsøkysten, er bekræftet gennem analyser af et stort arkæologisk og genetisk datamateriale.⁶⁵

Danerne og deres konger dukker op i de skriftlige kilder i begyndelsen af det 6. århundrede.⁶⁶ Det ældste navn på en *rex danorum*, en vis Chlochilaicus, nævnes af Gregor af Tours (538-594 e.Kr.), som anfører af et kystangreb på Frankeriget i tiden omkring 511-530 e.Kr.⁶⁷ Forholdet mellem jyderne og danerne er stadig uklart. Muligvis har folkeforflytninger sammen med klimakriser og pestepidemier i 500-tallet skabt rum for en omvæltning og en ny konstellation af herskere i denne periode.

Størrelsen på de forskellige autonome enheder er der delte meninger om. Johan Nicolay regner for Nordsøområdets vedkommende med en række mindre politiske regionale kongedømmer i det 5. århundrede, der i løbet af det 6. århundrede vokser til overregionale enheder eller føderationer.⁶⁸ Omfanget af danernes territorium lå ifølge Ulf Näsman allerede i 500-tallet med en kerne "i et område dækkende Sydjylland, Fyn samt Sjælland. I en nær periferi finder man løsere tilknyttet Nordjylland, Sydhalland, Skåne, Blekinge og Bornholm."⁶⁹ Fynske Gudme er ofte blevet udpeget som center for et vidstrakt rige med hegemoni over store dele af Danmark. Andre har nærmere set Gudme som hovedstad blot i et lokalt sydøstfynsk kongedømme. Man har påpeget, at magten udtrykker sig på forskellige måder i det arkæologiske materiale, hvor de rige fund og de klassiske centralpladser mest er et østdansk fænomen, hvilket kan skyldes, at man har struktureret samfundene i Øst- og Vestdanmark ud fra forskellige principper.⁷⁰

Nye fund og revurderinger af gamle fund er vigtige for at nuancere diskussionen. I denne sammenhæng er det interessant at bemærke, at den ældste fase af befæstningerne af Dannevirke, kongerigets senere grænse 168 km syd for Vindelev, for nylig er blevet dateret tilbage til det 5. århundrede.⁷¹ Man kan også pege på revurderingen af den velkendte centerlignende plads Dankirke og fundet af kultpladsen ved Fæsted/Harreby i Syd- og Sønderjylland. Eller rige gravpladser som Vårst i Nordjylland og den formodede kongegrav Høj

Stene ved Vejerslev i Midtjylland. Magtens udtryk dukker op forskellige steder i Jylland til forskellige tider frem mod vikingetiden – men udviklingen, dynamikken og de mulige relationer imellem dem er svær at afgøre.⁷²

Vindelev kan have været center i en autonom enhed eller på tidspunkter indgået som en underordnet del i et større magtkonglomerat. Stednavnet med endelsen -lev er i forskningen sat i forbindelse med tildelingen af land og gods fra en overkonge til hirdmænd eller underlydende hærledere i en slags proto-feudalt system.⁷³ Dagfinn Skre har givet et bud ud fra skriftlige kilder og arkæologiske fund på betegnelserne på disse herskere. Her skelnes mellem stammeledere som *kindins* og *fuidans*, terminologier, der kendes fra goterne.⁷⁴ De afløses i løbet af 3-400-tallet af en *dróttinn* (hærleder), inden begrebet *kunungr* (konge) dukker op. I ordet *kunungr* ligger et element af, at titlen arves fra midten af 400- og begyndelsen af 500-tallet.⁷⁵ Hvis denne tolkning er korrekt, kan man se forbindelserne mellem Vindelevskatten og de fynske brakteater som et udtryk for en relation mellem et dynasti ledet af en krigsherre, en *dróttinn*, i Vindelev og en mulig overkonge, *kunungr*, i fynske Gudme.⁷⁶

Hvis man på den anden side ser størrelsen på de enkelte brakteater som et direkte mål for status, så er det nærliggende at opfatte dynastiet i Vindelev som jævnbyrdig eller ligefrem højest i hierarkiet, en konkurrerende *kunungr* i Jylland, der i skriftlige kilder i hvert fald så sent som i slutningen af 800-tallet synes at have en vis autonomi.⁷⁷ Men vi ved stadig for lidt om magtens udtryk i Danmark og især Vestdanmark til at kunne udrede det præcise forhold mellem Jylland, Fyn og resten af Danmark i germansk jernalder.⁷⁸

På trods af kongegraven ved Høj Stene og måske på grund af den østdansk udseende kongehal ved Erritsø fra slutningen af 600-tallet synes der i det jyske at være et 'hul' i kongerækken indtil Sigfreds og Godfreds dynasti fra midten af 7-800-tallet, der synes at tilhøre i hvert fald det sydjyske område.⁷⁹

Efter endnu en svækkelse af kongeriget i slutningen af 800-tallet⁸⁰ nævnes kong Haralds mor, dronning Thyra, på fire runesten i det sydlige Jylland i 900-tallet inden for en radius på 60 km fra Vindelev. Kunne det være, at hendes dynasti, et jysk, havde så betydelig magt tilbage i tiden – muligvis endda hele vejen tilbage til Vindelev-fundet i det 6. århundrede – at kong Gorm, en konge, hvis oprindelse er bredt omdiskuteret, måtte gifte sig, for at han og sønnen Harald kunne 'vinde' hele Danmark og ikke mindst sikre, at hun blev nævnt på fire runesten i regionen?⁸¹

Mens denne hypotese stadig skal testes, ideelt ved bl.a. at undersøge, om Vindelevlandsbyen fortsætter op i vikingetiden, kan de nuværende fund fra Vindelev i hvert fald fortælle os, at der var et magtfuldt dynasti i området i jernalderen. Et dynasti, der tilsyneladende følte sig tæt knyttet til guden Odin

og skabte alliancer på tværs af Europa og det tidlige Danmark. Gennem de gyldne arvestykker, der blev begravet under krisen i det 6. århundrede, mindedes slægten sin fortids storhed, her på skellet til en ny tidsalder.

Om nedlægningen af Vindelevskatten markerede enden på dette dynasti, ved vi ikke. Nogen sammenhæng med det senere Jellingdynasti, der blomstrer op 400 år senere, er nok tvivlsomt. Men det er et påfaldende tilfælde, at magten manifesteres så tydeligt i to separate epoker i den samme afgrænsede egn i Sydjylland.

Tak

Forfatterne takker Slots- og Kulturstyrelsen for at støtte udgravningen, Vejle Kommune for at støtte og for at garantere for udstillingen af fundet i 2022. Tak til finderne Jørgen Antonsen og Ole Ginnerup Schytz for et spændende samarbejde. Også tak til især Michael Højlund Rasmussen og Signe Nygaard, Vejle Konserveringscenter, for brug af fotos og røntgenbilleder af genstandene samt til Arne Jouttijärvi, Heimdal-archeometry, og Carsten Gundlach, DTU, for foreløbige metalanalyser, XRF og CT-scanninger. Resultaterne herfra forventes publiceret mere omfattende andetsteds. Lisbeth Imer, Helle Horsnæs og Michael Andersen fra Nationalmuseet takkes også for konstruktivt samarbejde. Også tak til Morten Axboe og Karen Høilund Nielsen for god kollegial støtte og diskussioner. En anonym fagfællebedømmer takkes for at påpege en række relevante mangler og temaer.

NOTER

1. Pedersen, Jessen og Holst 2023.
2. Axboe 2021; Axboe 2022; Otte Laursen 2022a; Otte Laursen 2022b; Otte Laursen og Høilund Nielsen 2022; Otte Laursen og Ravn 2022; Nygaard og Jouttijärvi 2022; Ravn 2022a og Ravn 2022b; Horsnæs 2023; Imer og Vasshus 2023; Vegedal 2023. En større fremlægning i et internationalt tidsskrift er under forberedelse.
3. Horsnæs 2023, s.175.
4. Horsnæs 2023, s. 175-178, 181f.
5. Nygaard og Jouttijärvi 2022, s. 7-8.
6. *Frankerkrøniken* 6:2; jf. Horsnæs 2023, s.179f.
7. Horsnæs 2023, s. 180-184. For diskussion af medaljonernes rolle i diplomatiske udvekslinger henvises til Horsnæs' fremlæggelse med videre henvisninger.
8. Data indsamlet af Morten Axboe, mail per 25.12.2020 til Vejlemuseerne.
9. Axboe 2022, s. 60. Selv om der således i Danmark findes gulddepoter fra folkevandringstiden, der numerisk indeholder flere brakteater end Vindelevskatten (Kitnæsskatten med 20 brakteater, Års og Skonager med 15 brakteater hver, Tapdrup med 14), så er vægten af de 13 brakteater i Vindelevskatten således betydeligt større. Der findes også mere blandede gulddepoter fra folkevandringstiden, der

- vægtmæssigt overgår Vindelevfundet, men dog ikke primært indeholder brakteater (størst er Broholmskatten, ca. 8 kg, med 7 brakteater).
10. For analyser og tolkninger af kombinationsgrupper af brakteatfund, se Hedeager 1991; Høilund Nielsen 2005; Behr 2011: s. 214-217.
 11. Axboe 2021; Axboe 2022; Otte Laursen 2022a; Otte Laursen 2022b. Brakteaten X7 klassificeres af Axboe som en A-brakteat, af Otte Laursen som en C-brakteat.
 12. Der henvises i omtale af brakteaterne gennemgående til katalognummer i *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit: Ikonographischer Katalog* (=IK + løbenummer): Karl Hauck et al. 1985-1989 og supplementbindet Heizmann og Axboe 2011. For oplysninger om upublicerede IK-numre takkes Morten Axboe.
 13. Imer og Vasshus 2023, s. 62.
 14. Wicker 2021.
 15. Imer og Vasshus 2023, s. 74.
 16. Imer og Vasshus 2023, s. 73, 76.
 17. Haseloff 1981, s. 21-173, en face-masker: s. 81-86. Ud fra disse paralleller må dateringen af X13 henføres til midten eller anden halvdel af 5. århundrede, hvor Imer og Vasshus 2023 foretrækker en datering af brakteaten til tidlig 5. århundrede.
 18. Det indfattede materiale er i skrivende stund ikke bestemt ved tekniske analyser.
 19. Mackeprang 1952, tavle 23 og tavle 28, s. 2-4.
 20. Haseloff 1981, s. 246-259; Thrane 1994, s. 112-114 med udbredelseskort fig. 34; Jørgensen og Vang Petersen 1998, s. 230.
 21. Amundsen 2020, s. 209-211 med yderligere henvisninger.
 22. Kiss 2015.
 23. Otte Laursen 2023.
 24. Den længste transport i begge retninger fra det formodede centrum for deponeringen er henholdsvis op til 93 meter ud mod det nordøstlige hjørne af marken og 28 meter ud mod det nordvestlige hjørne af marken. I begge retninger er transporten sket i pløjerejningen i formarken langs med et dige og ud mod hjørnerne af marken, hvor landbrugsmaskinerne vender og løfter skærene.
 25. Otte Laursen 2023.
 26. Hvass 1988, s. 70.
 27. Otte Laursen 2023, s. 16-18.
 28. Gudme, se Henriksen 2010, s. 419; Sorte Muld, se Østergaard Sørensen 2008; Uppåkra, se Larsson og Söderberg 2013; Rugbjerg, se Juul Pedersen 2006.
 29. Se Nicolay 2014, s. 296-308 for historik og diskussion af tolkninger af gulddepoter fra Sydszkandinaviens folkevandringstid med yderligere henvisninger.
 30. Axboe 1999; 2001; 2007, s. 117-123. Se også Høilund Nielsen 2005.
 31. Price 2020, s. 76; Hald et al. 2024.
 32. For en klassisk formulering af konsekvenserne, se Gräslund og Price 2012. For en opdateret diskussion og yderligere henvisninger, se Gundersen 2021.
 33. Balsgaard Juul 2022, s. 35-43.
 34. Kombinationen af de tre prøver er foretaget i programmet Oxcal ved funktionen *R_Combine*.

35. Hansen 2015.
36. Hedeager 1991; Høiland Nielsen 2005, s. 265-270.
37. Axboe 2023.
38. Ved konserveringen i 2021 bemærkedes det, at prydtrekanten tilsyneladende hævede sig lidt fra selve skiven. Guldsmid Niels Vase har ved besøg på konserveringscenteret også noteret, at der tilsyneladende var afskåret et felt langs med kanten. Forholdet blev bekræftet af Morten Axboe og Kent Otte Laursen ved studie af skatten på Den Kongelige Mønt og Medaljesamling i januar 2023.
39. Ilkjær 2002; Pind 2013; Nørgård Jørgensen 2014, s. 259-261, 263f. Se også Henriksen 2009, s. 201-208 for bevidst ødelæggelse af skjoldudstyr fra gravkontekst; Birch Iversen 2010, s. 143f. for fund af depoter af spyd- og lancespidser på tørbund.
40. Løvschal og Holst 2018; Pind 2013, s. 71-73; Ravn 2024; Schjødt 2020b; Willerslev 2009.
41. Lamm et al. 1999.
42. Schjødt 2020b, s. 786-792; Schjødt 2020c, s. 798-802.
43. Jf. Amundsen 2020, s. 207-212.
44. Price 2020, s. 82.
45. Schjødt 2020a.
46. Gaimster 2001; Behr 2011, s. 204-210 med forskningshistorik og yderligere henvisninger.
47. Schjødt 2020c, s. 1123-1132 med videre referencer; Tacitus *Germania*, kap. 9.
48. Således Ambrosiani 1907; Helm 1946; Kaliff og Sundqvist 2004; Hedeager 2011, s. 212-223.
49. Se Behr 2011, s. 157-171, *passim*, for yderligere henvisning til ældre varianter af denne tolkning; i nyere tid er det især Karl Hauck, der i mange bidrag har udviklet Odin-hypotesen, se senest Hauck 2011; dertil Lotte Hedeager i flere bidrag, f.eks. Hedeager 1997 og 2011; nævnes bør også Anders Kaliff og Olof Sundqvist 2004.
50. Der findes også en lang tradition for mere sekulære tolkninger eller tolkninger, der fokuserer mere på muligheden for at genkende ceremonielle eller rituelle optrin på billederne, snarere end gudemyter: se Behr 2011, s. 155-172, 182-189, 220-229; Wicker 2015; Otte Laursen 2022a; Otte Laursen 2022b.
51. Tolkningen af indskriften som et tilnavn til Odin går tilbage til Wolfgang Krause i 1966, der mente, at navnet nok nærmere sigter på runemesteren, men også at runemesteren her identificerer sig selv med den guddommelige runemester, Odin: Krause og Jankuhn 1966, s. 255. For en oversigt over Odins mange tilnavne, se Falk 1924; Price 2019, s. 63-68.
52. Imer og Vasshus 2023, s. 69-70; se også Antonsen 2002, s. 64-66; Looijenga 1995; Wicker og Williams 2013, s. 197-202. Læsningen *Houaz* foretrækkes af Düwel og Nowak 2011, s. 469-473.
53. Imer og Vasshus 2023, s. 77, 82, 92f.
54. Imer og Vasshus 2023, s. 92.
55. Se Moisl 1981 mht. angelsaksiske genealogier; Schjødt 2020a, s. 551-555 for nordisk førkristen religion.
56. Tankegangen er central for den såkaldte Wien-skole, hvor Wenskus 1961 er det grundlæggende værk; se også Wolfram 1988; Wolfram 2005. I skandinavisk

- arkæologi er skolens idéer først og fremmest fremtrædende i Lotte Hedeagers arbejder, f.eks. 1997 og 2011. For en kritik af Wien-skolen, se Gillett 2006; Andersen 2017, s. 75-80; Borri 2024.
57. Schjødt 2020d, s. 1162-1165.
 58. Schjødt 2020d, s. 1161-1165.
 59. *Snorris Edda*, Gylfis blændværk s. 20.
 60. Se Nordberg 2004, s. 219-223; Schjødt 2020d, s. 1166-70.
 61. Om spørgsmålet om Valhalforestillingerernes alder, se Nordberg 2004; Roesdahl 2022; Schjødt 2020d, s. 1166-1170.
 62. Hald 1963, s. 107f.
 63. Se Jørgen 2004, 124ff; Hedeager 2011.
 64. *Angler-folkets Kirkehistorie* af Beda den Ærværdige, I, 15.
 65. Gretzinger, J., Sayer, D., Justeau, P. et al. 2022. For en arkæologisk illustration af, at det syd- og sønderjyske område affølkes, se også Høilund Nielsen 2005. Johan Nicolay og andre har dertil argumenteret for en migration fra Jylland mod syd til det hollandske område i 5. århundrede, se Nicolay 2014, s. 353 med yderligere referencer.
 66. For en oversigt over danernes tidlige historie og forskningshistoriske teorier om deres oprindelse, se Hoffmann 1995 og Andersens 2017, s. 98-230. Om etableringen af danernes hegemoni i Sydsandinavien ud fra et arkæologisk synssæt, se Näsman 2006 og senest Andersen 2017 og Skre 2020, der inkluderer skriftlige kilder.
 67. Søby Christensen 2005 argumenterer for en datering til omkring 530; Andersen 2017, s. 198-201 argumenterer for en datering til mellem 511 og 516.
 68. Nicolay 2014, s. 346-359.
 69. Näsman 2006, 226 og Myhre 2015, s. 135.
 70. Se debat hos Birch Iversen 2012 med videre henvisninger; Holst 2014.
 71. Tummuscheit og Witte 2019.
 72. Dankirke: se senest Søvsø 2019; Fæsted/Harreby: se Grundvad 2020 og Grundvad og Albris 2020; Vårst: se Trier Christiansen 2020; Høj Stene: se Høgsbjerg, Jeppesen og Laursen 2019.
 73. Albris 2015; Hedeager 1992, s. 150-154, 186-188.
 74. Ravn 2003, s. 8-10. Se også Wolfram 1988, Wolfram 2005, s. 66-173 samt Norr 1998, s. 29-54.
 75. Skre 2020, s. 201.
 76. En model for, hvordan dette fungerer i det nederlandske område, findes i Nicolay 2015 samt i Hines og IJssenagge 2017.
 77. Ottar og Wulfstan 1983, se også Bately 2007.
 78. Jf. Holst 2014.
 79. Skre 2020, s. 205.
 80. Myhre 2015, s. 136.
 81. Dobat 2015; Imer et al. 2023. s. 1276.

LITTERATUR

- Albris, S. L. 2015: Navnedannelser på -lev og jernalderens samfundsstruktur. En diskussion om navnetypens forhold til yngre jernalders centralpladser. I: E. Aldrin, L. Gustafsson, M. Löfdahl og L. Wenner (red): *Innovationer i navn og namnmønster. NORNA-rapporter 92*. Halmstadt, s. 9-35.
- Ambrosiani, s. 1907: *Odinskultens härkomst*. Stockholm.
- Amundsen, M.D. 2020: *Glimrende Gull. En utforskende studie av gull fra Folkevandringstid i Rogaland, Vestfold og Østfold. Avhandling for graden Philosophiae Doctor (Ph.d.)*, Institut for Arkeologi, Konservering og Historie. Det Humanistiske Fakultet, Universitetet i Oslo.
- Andersen, K.H. 2017: *Da danerne blev danske. Dansk etnicitet og identitet til ca. 1000*. Upubliceret Ph.d. afhandling. Aarhus Universitet.
- André, A. 1991: Guld og magt – en tolkning av de skandinaviske guldbakteaternas funktion. I: C. Fabeck og J. Ringved (red): *Samfundsorganisation og Regional Variation*. Højbjerg, s. 245-256.
- Angler-folkets Kirkehistorie af Beda den Ærværdige*. 1864. Chr. M. Kragballe. København.
- Antonsen, E. 2002: *Runes and Germanic linguistics*. Berlin.
- Antonsen, J. og H. Martinussen 2024: *Vindelevskatten. Et sted – et fund*. Tranbjerg.
- Axboe, M. 1999: The year 536 and the Scandinavian gold hoards. *Medieval Archaeology* 43, s. 186-88.
- Axboe, M. 2001: Amulet pendants and a darkened sun. On the function of Gold Bracteates and a Possible motivation for the Large Gold Hoards. I: B. Magnus (red.): *Roman Gold and the Development of the Early Germanic kingdoms*. Stockholm, s. 119-135.
- Axboe, M. 2007: *Brakteatstudier*. København.
- Axboe, M. 2008: Guldbakteater. I: Christian Adamsen, Ulla Lund Hansen, Finn Ole Nielsen og Margrethe Watt (red): *Sorte Muld*. Rønne, s. 34-41.
- Axboe, M. 2021: Guldskatten fra Vindelev. En meget foreløbig præsentation. *Fund & Fortid – Arkæologi for Alle*, 2021:4, s. 14-20.
- Axboe, M. 2022: The World's largest Gold Bracteate: A brief presentation of the Migration Period gold hoard from Vindelev, Denmark. *The European Archaeologist* 74, s. 54-61.
- Axboe, M. 2023: På vej mod smeltediglen ... *Primitive tider*, s. 203-297.
- Balsgaard Juul, K. 2022: *Beretning VKH 7675, Grangaard Allé*. Vejlemuseerne.
- Bately, J. 2007: Text and translation: the three parts of the known world and the geography of Europe north of the Danube according to Orosius' Historiae and its Old English version: I, Bately, J. & A. Englert (red.): *Ohthere's Voyages. A late 9th-century account of voyages along the coasts of Norway and Denmark and its cultural context*. Maritime Culture of the North vol. 1, 40-58. Vikingeskibsmuseet, 2007.
- Behr, C. 2011: Forschungsgeschichte. I: Heizmann W. og M. Axboe (red.): *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – Auswertung und Neufunde*. Berlin/New York, s. 153-229.
- Birch Iversen, R. 2010: *Kragehul Mose. Ein Kriegsbeuteopfer auf Südwestfünen*. Højbjerg.
- Birch Iversen, R. 2012: Skolepenge spildt på god latin – en kommentar til Ulf Näsman. *Kuml*, s. 231-258.

- Borri, F. 2024: 'Traditionskern', 'Gefolgschaft': More Questions Than Answers. I: Loschiavo, L. (red.) *The Civilian Legacy of the Roman Army*. Leiden/Boston, s. 336-363.
- Dobat, A. 2015: Viking stranger-kings: the foreign as a source of power in Viking Age Scandinavia, or, why there was a peacock in the Gokstad ship burial? *Early Medieval Archaeology* 23,2, s. 161-201.
- Düvel, K. og S. Nowak: Die semantisch lesbaren Inschriften auf Goldbrakteaten. I: W. Heizmann og M. Axboe (red.): *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – Auswertung und Neufunde*. Berlin/New York, s. 375-473.
- Falk, H. 1924: *Odensheiti*. Kristiania.
- Frankerkrøniken. Gregorius Turonensis*. 1911-18. J.P. Jacobsen. København.
- Gaimster, M. 2001: Gold Bracteates and Necklaces. Political ideals in the sixth century. I: B. Magnus (red.): *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms*. Stockholm, s. 143-155.
- Gillett, A. 2006: Ethnogenesis: A Contested Model of Early Medieval Europe. *History Compass* 4,2, s. 241-260.
- Gretzinger, J., D. Sayer, P. Justeau, *et al.* 2022. The Anglo-Saxon migration and the formation of the early English gene pool. *Nature* 610, s. 112-119.
- Grundvad L. 2020: Jernalderofringer fra Stavnsager Høj ved Fæsted – en foreløbig præsentation af deponeringer og kontekster. *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig*, 18, s. 119-138.
- Grundvad, L. og L. Albris 2020: Afdækning af fænomenet *hørg* fra yngre jernalder og vikingetid. Nye udgravninger ved Harreby. *By Marsk og Geest* 32, s. 17-43.
- Gräslund B. og N. Price 2012: Twilight of the gods? The 'dust veil event' of AD 536 in critical perspective. *Antiquity*. 86,332, s. 428-443.
- Gundersen, I.M. 2021: *Iron Age Vulnerability. The Fimbulwinter hypothesis and the archaeology of the inlands of eastern Norway*. University of Oslo.
- Hald, K. 1963. The cult of Odin in Danish place-names. I: A. Brown og P. Foote (red.): *Early English and Norse studies presented to Hugh Smith in honour of his sixtieth birthday*. London, s. 99-109.
- Hald, M.M, Styring, A, Mortensen M.F., Maltas, T., Vidas, D., Henriksen, P.S., Pihl A, Jensen, P.M., Christensen, L.B., Hansen, J, Dollar, S., Egeberg, T., *et al* 2024: Farming During Turbulent Times: Agriculture, Food Crops, and Manuring Practices in Bronze Age to Viking Age Denmark. *Journal of Archaeological Science Reports* Volume: 58, 104736.
- Hansen, J. 2015: *Landsbydannelse og bebyggelsesstruktur i det 1. årtusinde – et bebyggelseshistorisk regionalstudie*. Institut for Historie, Kartografisk Dokumentationscenter, Syddansk Universitet.
- Haseloff, G. 1981: *Die germanische Tierornamentik der Völkerwanderungszeit: Studien zu Salin's Stil I*. Berlin/New York.
- Hauck, K. 2011: Machttaten Odins. Die Chiffrenwelt der Brakteaten und die Methode ihrer Auswertung. I: W. Heizmann og M. Axboe (red.): *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – Auswertung und Neufunde*. Berlin/New York, s. 1-60.
- Hauck, K., M. Axboe, H. Lange og L. von Padberg 1985-1989: *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. München.
- Hedeager, L. 1991: Gulddepoterne fra ældre germanertid – forsøg på en tolkning. I: C. Fabech og J. Ringtved (red.): *Samfundsorganisation og Regional Variation*. Højbjerg, s. 203-212.

- Hedeager, L. 1992: *Danmarks jernalder. Mellem stamme og stat*. Århus.
- Hedeager, L. 1997: *Skygger af en anden virkelighed. Oldnordiske myter*. København.
- Hedeager, L. 2011: *Iron Age Myth and Materiality. An Archaeology of Scandinavia AD 400-1000*. London.
- Heizmann W. og M. Axboe (red.): *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – Auswertung und Neufunde*. Berlin/New York.
- Helm, K. 1946: *Wodan. Ausbreitung und Wanderung seines Kultes*. Gießen.
- Henriksen, M.B. 2009: *Brudager Mark. En romertidsgravplads nær Gudme på Sydøstfyn*. Bind I. Odense.
- Henriksen, M.B. 2010: Gold deposits in the Late Roman and Migration Period landscape – a case study from the island of Funen (Fyn), Denmark. I: U. Lund Hansen og A. Bitner-Wróblewska (red.) *Worlds Apart? Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age*. København/Warszawa, s. 389-432.
- Hines, J. og IJssennagger, N. 2017: Introduction: Frisians – Who, When, Where, Why? I: John Hines og Nelleke IJssennagger (red.): *Frisians and their North Sea Neighbours. From the Fifth century to the Viking Age*. Woodbridge, s. 1-4.
- Hoffmann, E. 1995: Historische Zeugnisse zur Däneneinwanderung im 6. Jahrhundert. I: E. Marold og C. Zimmermann: *Nordwestgermanisch*, Berlin/Boston, s. 77-94.
- Holst, M.K. 2014: Warrior aristocracy and village community: Two fundamental forms of social organisation the Late Iron Age and Viking Age. I: E. Stidsing, K. Høilund Nielsen og R. Fiedel (red.): *Wealth and Complexity: Economically Specialised sites in the Late Iron Age Denmark*. Aarhus.
- Horsnæs, H. 2023: Large Imperial Gold Medallions from the Fourth Century. Reflections on the Distribution and Use of Roman Medallions in Barbaricum – The Medallions from the Vindelev Hoard, Denmark. *The Numismatic Chronicle* 183, s. 169-188.
- Hvass, S. 1988: Jernalderens bebyggelse. I: P. Mortensen og B. M. Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat i Danmark 1*. Højbjerg, s. 53-92.
- Høegsberg, M., Jeppesen, J. og Laursen, J. 2019: Høj Stene. En monumental skibssætning ved Gudenåen. *Kuml*, s. 41-91.
- Høilund Nielsen, K. 2005: "... the sun was darkened by day and the moon by night... there were distress among men..." – on social and political development in 5th-to 7th century southern Scandinavia. *Studien Zur Sachsenforschung* 15, s. 247-285.
- Ilkjær, J. 2002: Den bevidste ødelæggelse i krigsbytteofringerne. I: K. Jennbert, A. Andrén og C. Raudvere (red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*. Vägar til Midgård 2. Lund, s. 203-214.
- Imer, L., L. Kitzler Åhfeldt og H. Zedig 2023: A lady of leadership: 3D-scanning of runestones in search of Queen Thyra and the Jelling Dynasty. *Antiquity* 97 (395), s. 1262-1278.
- Imer, L. M., og K.S.K. Vasshus 2023: Lost in Transition. The Runic Bracteates from the Vindelev Hoard. *Nowele* 76,1, s. 60-99.
- Jensen, J. 2004: *Danmarks Oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e.Kr.-1050 e.Kr.* København.
- Juel Pedersen, V. 2006: Stormandspryd. *Skalk* 2006:2, s. 5-11.
- Jørgensen, L. og P. Vang Petersen 1998: *Guld, magt og tro. Danske skattefund fra oldtid og middelalder*. København.

- Kaliff, A., og O. Sundqvist 2004: *Oden och Mithraskulten. Religiös acculturation under romersk järnålder och folkvandringstid*. Occasional Papers in Archaeology, 35. Uppsala.
- Kiss, A.P. 2015: *Per arma adoptio: Eine gotische Sitte in den frühmittelalterlichen schriftlichen Quellen*. I: T. Vida (red.): *Romania Gothica II: The Frontier World of Romans, Barbarians and Military Culture*. Budapest, s. 95-108.
- Krause, W. og H. Jankuhn 1966: *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Göttingen.
- Lamm, J. P., H. Hydman, og M. Axboe 1999: "Århundredets brakteat" —kring fyndet av en unik tionde brakteat från Söderby i Danmarks socken, Uppland. *Fornvännen*, s. 225-243.
- Larsson, L. og B. Söderberg 2013: Brända hallar – diskontinuitet och kontinuitet – ett järnåldersresidens i Uppåkra, Sydsverige. *Fornvännen*, s. 238-248.
- Looijenga, T. 1995: Bracteate Fyn-C 1: A Surprising Encounter with Emperor Marcus Aurelius Carus? I: E. Marold og C. Zimmermann (red): *Nordwestgermanisch*. Berlin/ Boston, s. 85-102.
- Løvschal, M. og M.K. Holst 2018: Governing martial traditions: Post-conflict ritual sites in Iron Age Northern Europe (200 BC-AD 200). *Journal of Anthropological Archaeology* 50, s. 27-39.
- Mackeprang, M. 1952: *De Nordiske Guldbrakteater*. Højbjerg.
- Moisl, H. 1981: Anglo-Saxon royal genealogies and Germanic oral tradition. *Journal of Medieval History* 7,3, s. 215-248.
- Myhre, B. 2015: *Før Viken Ble Norge. Borregravfeltet som religiøs og politisk arena*. Norske Oldfunn XXXI. Tønsberg Vestfold Fylkeskommune.
- Nicolay, J.A.W. 2014: *The splendour of Power – early medieval kingship and the use of gold and silver in the southern North Sea area (5th to 7th century AD)*. Groningen.
- Nordberg, A. 2003: *Krigarne i Odins sal. Dödsforeställningar och krigarkult i fornnordisk religion*. Stockholm universitet.
- Norr, S. 1998: *Tō Rede and to Rown. Expressions of Early Scandinavian Kingship in Written Sources*. Uppsala.
- Nygaard, S. og A. Jouttijärvi 2022: *Guldbrakteater fra Vindelev VKH8206*. Rapport fra Konserveringscenter Vejle og Heimdal-archaeometry.
- Näsman, U. 2006: Danerne og det danske kongeriges opkomst. Om forskningsprogrammet "fra Stamme til Stat i Danmark". *Kuml*, s. 205-41.
- Nørgård Jørgensen, A. 2014: *Kriegsbeuteopfer im Moor von Ejsbøl – Schlußfolgerungen und Zusammenfassung*. I: A. Nørgård Jørgensen og H.C.H. Andersen: *Ejsbøl Mose. Die Kriegsbeuteopfer im Moor von Ejsbøl aus dem späten 1.Jh.v.Chr. bis zum frühen 5.Jh.n.Chr.*
- Ottar og Wulfstan: *to rejsebeskrivelser fra vikingetiden* 1983. Jan Skamby Madsen (red.). Roskilde.
- Otte Laursen, K. 2022a: A-brakteaterne fra Vindelev: *Skalk* 2022:2, s. 10-13.
- Otte Laursen, K. 2022b: C-brakteaterne fra Vindelev: *Skalk* 2022:4, s. 14-17.
- Otte Laursen, K. 2023: *Rapport for arkæologisk efterudgravning og forundersøgelse VKH 8206 Vindelev*. Vejlemuseerne.
- Otte Laursen, K. og K. Høilund Nielsen. 2022: Guldmundblikket fra Vindelev. *Skalk*. 2022:4, s. 18-19.

- Otte Laursen, K. og M. Ravn. 2022: Guldfundet fra Vindelev og verdens største brakteat/The Gold Hoard from Vindelev and the World's Largest Bracteate. I: M. Ravn og C. Lindblom (red.): *Magt og guld. Vikinger i øst/Power and Gold. Vikings in the East*. Aarhus, s. 52-77.
- Pedersen, A., M.D. Jessen, og M.K. Holst 2023: *Jelling- Monuments and Landscape*. Publications from the National Museum, Studies in Archaeology and History Vol. 20:4 1-2- Jelling Series. Odense.
- Pind Nielsen, A. 2013: Skjoldbuler – offer og symbol. Ritualer, kosmologi og magt i skandinavisk jernalder. *Kuml*, s. 65-79.
- Price, N. 2019: *The Viking Way. Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia*. Oxford.
- Price, N. 2020: *The Children of Ash and Elm. A History of the Vikings*. London.
- Ravn, M. 2003: *Death ritual and Germanic social structure. (ca. AD 200-600)*. BAR international series 1164. Oxford.
- Ravn, M., C. Juul, C. Lindblom og A. Pedersen 2019: Erritsø – new investigations of an aristocratic, early Viking Age manor in Western Denmark c. 700-850 AD. I: R. Annaert (red.): *Early medieval Water-scapes. Risks and opportunities for (im)material cultural exchange*. Neue Studien zur Sachsenforschung 8. Braunschweigs, s. 37-44
- Ravn, M. 2022a: Guldsbatter fra Vindelev. *Skalk* 2022,2, s. 8-9.
- Ravn, M. 2022b: A Warlord's Hoard? *Minerva – Archaeology and Ancient Art*, 198, s. 22-28.
- Ravn, M. 2024: Haraldskær Woman under a new light: Bog bodies, martial rituals and value. I: M.J. Walsh, S. O'Neill, og L. Sørensen (red.): *In the darkest of days: exploring human sacrifice and value in southern Scandinavian prehistory*. Oxford/ Philadelphia, s. 61-68.
- Ravn, M. in press: Mads Ravn: (red): *Viking Age Aristocratic Residences in Northern Europe*. ISBN: 9788772197944.
- Roesdahl, E. 2022: Archaeology and Odin in Late Pagan Denmark – A Note. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 74, s. 385-395.
- Schjødt, J.P. 2020a: 23 – Kings and rulers. I: J.P. Schjødt, J. Lindow og A. Andrén (red): *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures, Volume II: Social, Geographical, and Historical Contexts, and Communication between Worlds*. Turnhout, s. 529-557.
- Schjødt, J.P. 2020b: 30 – Crisis rituals. I: J.P. Schjødt, J. Lindow og A. Andrén (red): *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures, Volume II: Social, Geographical, and Historical Contexts, and Communication between Worlds*. Turnhout, s. 781-796.
- Schjødt, J.P. 2020c: 31 – Cyclical rituals. I: J.P. Schjødt, J. Lindow og A. Andrén (red): *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures, Volume II: Social, Geographical, and Historical Contexts, and Communication between Worlds*. Turnhout, s. 797-822.
- Schjødt, J.P. 2020d: 42 – Óðinn. I: J.P. Schjødt, J. Lindow og A. Andrén (red): *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures, Volume III: Conceptual Frameworks: The Cosmos and Collective Beings*. Turnhout, s. 1123-1194.
- Skre, D. 2020: Rulership and Ruler's sites in 1st-10th century Scandinavia. I: D. Skre (red.) *Rulership in 1st to 14th century Scandinavia. Royal Graves and sites at Avalsnes and beyond*. Berlin/Boston, s. 193-234.
- Sundqvist, O. 2020: Cultic Leaders and Religious specialists. I: J.P. Schjødt, J. Lindow og A. Andrén (red): *The Pre-Christian Religions of the North. History and Structures, Volume II: Social, Geographical, and Historical Contexts, and Communication between Worlds*. Turnhout, s. 739-779.

- Snorri Sturluson: *Edda* 2012. K. Lembek og R. Stavnem (overs.). København.
- Søby Christensen, A. 2005: Beowulf, Hygelac og Chlochlaihus. Om beretningskronologien i Beowulf. *Historisk Tidsskrift*, 105,1, s. 40-79.
- Søvsø, M. 2019: Dankirke. Nyt lys over centralpladsernes locus classicus. *Arkæologi I Slesvig/Archäologie in Schleswig* 17, 2018, s. 65-82.
- Tacitus *Germania*. *Forestillinger om germanerne* 2016. A. A. Lund (overs.). Højbjerg.
- Thrane, H. 1994: Goldene Schwertteile der Völkerwanderungszeit aus Gudme auf Fünen, Dänemark. I: K. H. Keller og N. Staubach (red.): *Iconologia sacra. Mythos, Bildkunst und Dichtung in der Religions- und Sozialgeschichte Alteuropas. Festschrift für Karl Hauck zum 75. Geburtstag*. Berlin, s. 106-117.
- Trier Christiansen, T. 2020: Hedensk tempel fundet ved Vaarst. Nordjyllands Historiske Museum. *Årbog*, s. 63-68.
- Tummuscheit, A. og F. Witte 2019. The Danevirke: Preliminary Results of New Excavations (2010-2014) at the Defensive System in the German-Danish Borderland. *Offa's Dyke Journal*, 1, s. 114-134.
- Vegendal, S. 2023: *3D-skanninger udfolder guldskattens hemmeligheder*. Besøgt 13. august 2024: <https://www.dtu.dk/newsarchive/2023/10/3d-skanninger-udfolder-guldskattens-hemmeligheder>
- Wenskus, R. 1961: *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Köln.
- Wicker, N. L. 2015: Bracteate Inscriptions and Context Analysis in the Light of Alternatives to Hauck's Iconographic Interpretations. *Futhark: International Journal of Runic Studies* 5, s. 25-43.
- Wicker, N.L. 2021: Bracteates and Beverages. An Image from Scalford (and Hoby) and the transcripts alu. I M. MacLeod, M. Bianchi og H. Williams (red.): *Reading Runes. Proceedings of the Eighth International Symposium on Runes and Runic Inscription, Nyköping, Sweden, 2-6 September 2014* (Runrön 24). Uppsala, s. 127-141.
- Wicker, N.L. og H. Williams. 2013: Bracteates and runes. *Futhark: International Journal of Runic Studies* 3, s. 151-213.
- Willerslev, R. 2009: The optimal sacrifice: A study of voluntary death among the Siberian Chukchi. *American Ethnologist* 36, 4, s. 693-704.
- Wolfram, H. 1988: *History of the the Goths*. Berkeley.
- Wolfram, H. 2005: *Gotische Studien. Volk und Herrschaft im Frühen Mittelalter*. München.
- Østergaard Sørensen, P. 2008: Udgravninger på Fuglesangsageren. I: C. Adamsen, U. Lund Hansen, F.O. Nielsen og M. Watt (red.) *Sorte Muld*. Rønne, s. 134-141.

The Vindelev hoard

A dynastic offering from the Migration period

The discovery of an amazing gold hoard in Vindelev, a small and to date largely archaeologically unknown village near the later royal seat of Jelling, has shed light on a powerful dynasty in southeastern Jutland, four centuries before the Viking Age and the Jelling Dynasty. The hoard was discovered in 2020 by two amateur archaeologists. It comprises 23 gold objects, including the world's largest gold bracteate, Roman medallions and other artefacts dating to the Late Roman and Germanic Iron Ages (c. AD 335–550). It has a total weight of 795.6 g.

Following the hoard's discovery, archaeologists from Vejlemuseerne excavated around the deposition site. Although of limited extent, the excavation nonetheless revealed the remains of an apparently typical longhouse within a similarly typical settlement. The Vindelev hoard's closest parallel is a bracteate hoard from a longhouse in Rugbjerg, West Jutland. The seemingly ordinary character of the house and settlement here contrasts with the extraordinary nature of the hoard. It is the largest known bracteate hoard by weight and contains six out of the 12 largest known bracteates in Scandinavia. Furthermore, it is the first instance of bracteates being found together with Roman gold medallions.

These gold medallions are indicative of an extensive European elite network and are associated with two of the largest known gold hoards outside the Roman Empire. We interpret the Vindelev hoard's internal chronology, spanning two centuries, as evidence that these objects were prestigious heirlooms, exceptional items associated with the upper echelons of society. We perceive the hoard as an indica-

tion of the prolonged presence of powerful individuals in Vindelev, possibly in the form of a dynasty. Based on the motifs and stamp identities evident on the bracteates, links to other parts of Denmark become apparent. Similarities with bracteates at elite centres at Odense and Gudme are especially interesting as expressions of contacts between regional elites on Funen and in South Jutland.

The distinctive features of the A-bracteates suggest that an early innovation centre for bracteate iconography may have existed in Vindelev or its immediate vicinity, with craftsmen as creative and early in their work as those on Funen. The new variants bearing the twin motif, often highlighted as one of the earliest motifs, could even challenge the idea that this motif originated on Funen. It is, however, doubtful whether a single area where bracteates first emerged could ever be pinpointed.

Several objects show signs of ritual destruction: Some are bent, one fragment is twisted into a spiral, and two of the large bracteates have been symmetrically folded along their axes. Most striking of all is the manipulation of the largest known bracteate, X10. Prior to being folded, 1 cm of its entire edge was removed by cutting along a decoration featuring a two-headed snake figure, with the cut passing through the animal's jaws. We therefore interpret the deposition of the hoard as a sacred act.

The date for the deposition, as determined by the typologically latest item, the scabbard mouthpiece, and ¹⁴C-dating of the house to the second half of the 6th century, falls within the transitional period between the Early and Late Germanic Iron Age. This was a time marked

by natural disasters, epidemics and climate change, and several societal changes took place, such as a reorganisation of settlements around AD 600. We propose that the deposition of the Vindelev hoard was part of a crisis ritual. Its deposition within a house suggests that this ritual was a relatively private undertaking, possibly conducted in connection with the abandonment and reorganisation of the settlement. It likely marked the end of the dynasty that for so long ruled the area around Vindelev.

The runes on the bracteates contribute important new information with respect to the meaning of the bracteate motifs. The god Odin is referenced in writing for

the first time on X13. The text context, however, refers to another named person, Jagaz, described as “Odin’s man”. If the depicted figure were to be identified with one of the individuals mentioned in the runic text, Jagaz is a likely candidate, being understood as an earthly chieftain or king. The significant aspect from the perspective of religious history, beyond confirming the existence of Odin in the Nordic region already during the Migration period, is its implications for the relationship between Odin and Jagaz, which likely illustrates later known concepts such as elite propaganda about divine ancestry and notions of Valhalla.

Mads Ravn
Moesgaard Museum

Kent Otte Laursen
Vejlemuseerne